

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії України

Пояснювальна записка

до дипломної роботи

БАКАЛАВР

на тему: **«ВИСТУПИ ФУТБОЛЬНОЇ ЗБІРНОЇ УКРАЇНИ ЯК
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН В УКРАЇНСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ 1990-Х – 2010-Х РР.»**

Виконав: студент IV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
6.020302 – історія та археологія
Кейлюк Олександр Олександрович

Керівник: к.і.н., доц.
Журавльов Денис Володимирович

Рецензент: к.і.н., доц.
Майстренко Владислав Сергійович

Харків - 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ВИСТУПІВ ЗБІРНОЇ УКРАЇНИ З ФУТБОЛУ 1990-х – 2010-х рр. НАЦІОНАЛЬНА ЗБІРНА ЯК ЧИННИК ОБ’ЄДНАННЯ СУСПІЛЬСТВА.....	9
1.1. Становлення національної збірної України з футболу. Виступи національної команди у кваліфікаціях міжнародних турнірів. Головні успіхи та невдачі.....	9
1.2. Політико-ідеологічна складова футболу як фактор впливу на українське суспільство.....	24
РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ФАНАТСЬКОГО РУХУ НАВКОЛО ЗБІРНОЇ УКРАЇНИ.....	33
2.1. Історія формування культури футбольного уболівання в Україні.....	33
2.2. Образ українського футбольного уболівальника.....	35
2.3. Конфронтація із силовими структурами як причина фанатського об’єднання.....	37
2.4. Активна участь ультрас у Євромайдані та Революції Гідності.....	39
2.5. Примирення українських фанів.....	42
Висновки.....	47
Список використаних джерел та літератури.....	49
Резюме.....	54

Вступ

Актуальність теми полягає у дослідженні футболу як соціокультурного феномену на прикладі виступів збірної України з футболу, які мають вплив на формування самоідентичності українського суспільства. У сучасних світових реаліях футбол є невід'ємною складовою частиною соціально-політичних процесів. Політичні процеси впливають на футбол, футбольні змагання часто мають певний політичний підтекст, стають приводом політичних суперечок, адже футбольний клуб або збірна сприймається як уособлення країни, представником якої вони є. Тож дуже часто протистояння національних збірних сприймається як складова політичного протистояння. Футбольні протистояння у певній мірі можна порівняти з воєнними. Адже часто на футбольному полі відбуваються надзвичайно принципові протистояння, які можна порівняти з воєнними діями. З одною лише поправкою, футбол завжди був спортом, який дозволяє завдяки спортивному принципу, мирно вирішити усі суперечки у межах футбольного поля.

Можна з упевненістю заявити, що футбол займає одне з перших місць серед найпопулярніших видів спорту в усьому світі. Не є винятком і Україна, де футбол, ще з часів Радянського Союзу є одним з найпопулярніших видів спорту. Український футбол завжди мав певне політичне забарвлення, але апогеєм стали події 2014-го року, футбол в Україні став надзвичайно політизованим і це не могло не вплинути на українську спільноту незалежно від статусу чи віку. Адже футбол, а насамперед матчі збірної об'єднують перед екранами та на трибунах абсолютно різних людей незалежно від інтересів, різних регіонів проживання, вікових груп (від дітей до людей похилого віку), він не зважає на соціальний статус і політичні погляди.

Ідеологічна складова футболу була і є потужною зброєю для формування політичної свідомості суспільства. Найбільше ця ідеологічна зброя впливає на формування політичної позиції активних фанатів, а вони вже транслюють її у суспільство. Саме політична позиція фанатів не

дозволила їм залишитися байдужими до подій 2014-го року і сприяла тому, що вони стали на захист незалежності України, активно проявляючи патріотизм і небайдужість за долю країни.

Об'єктом дослідження національна збірна команда України з футболу та її вболівальники.

Предметом дослідження є ідеологічна і політична складова українського футболу та формування політичної позиції в українському фанатському середовищі.

Хронологічні рами дослідження охоплюють 1990-ті – 2010-ті роки. За нижню межу взято 1991 рік - рік, коли Україна здобула незалежність, а за верхню – 2019 рік, коли збірна України отримала путівку на Євро – 2020 року.

Метою роботи є дослідити вплив футболу як соціокультурного феномену на формування громадянської позиції українського суспільства. Досягнення вказаної мети зумовило необхідність вирішення таких основних завдань:

- Розглянути історію головних успіхів та невдач Національної збірної команди України з футболу у кваліфікаціях міжнародних турнірів;
- провести аналіз присутності політико-ідеологічної складової в українському футболі;
- з'ясувати вплив політизації футболу на формування політичної позиції українського суспільства;
- розглянути, як футбольні фанати проявили громадянську позицію під час подій 2014-го року.

Методологія дослідження. Досягнення цілей дослідження стало можливим лише завдяки застосуванню загальнонаукових і спеціальних методів. У ході написання дипломної роботи використовувався метод критичного аналізу джерел, метод раціонального вибору та метод біхевіоризму. Метод біхевіоризму був застосований задля аналізу поведінки футбольних уболівальників їх реакцію на зовнішні подразники.

Конкретизуючи, у даній роботі було використано такі методи як: метод дискурс-аналізу – для проведення аналізу повідомлень у ЗМІ, метод ситуаційного аналізу (case study, кейс-стаді метод) для аналізу певних ситуацій в яких політика впливає на футбол та порівняльний метод для порівняння впливу футболу як соціокультурного феномену для українського народу і деяких народів Європи та Африки на основі конкретних прикладів.

Основу джерельної бази дипломної роботи складають інтерв'ю українських футбольних фанатів, опубліковані на спортивних сайтах в мережі Інтернет^{1,2,3}. Також було переглянуто багато статистичних даних, протоколів матчів збірної України, що допомогло більш детально дослідити успішність української збірної у відбіркових циклах до чемпіонатів Світу та Європи.

Окремо слід відзначити документальні фільми про зародження та розвиток українського фанатського руху, які відіграли важливу роль для досягнення цілей даного дослідження і розширили джерельну базу дослідження^{4,5,6,7}. В якості джерельної бази також було використано нормативно-правові акти УАФ (Українська асоціація футболу), FIFA та UEFA.

Історіографічне підґрунтя даної роботи складають праці про формування і розвиток фанатської субкультури у світі та безпосередньо в Україні. Передусім – це праці сучасних дослідників. Використану мною літературу можна згрупувати у три групи: українська, зарубіжна та пострадянська. До зарубіжної, наприклад, слід віднести: історіографічні праці Роберта Едельмана⁸ – американського історика який займається

¹ Sport.ua. Офіційний сайт /Електронний ресурс: URL: <https://sport.ua/>,

² 24 Спорт. Офіційний сайт/ Електронний ресурс: URL: <https://24tv.ua/sport/>

³ Tribuna.com. Український спортивний сайт / Електронний ресурс: URL: <https://ua.tribuna.com/>

⁴ Ла-ла-ла-ла - Київ: Управління спортивних проєктів на замовлення каналу 2+2, 2014. Хв. 4:11

⁵ Попытка №5 Документальный фильм телеканал Интер. 2013. Електронний ресурс: URL:<https://www.youtube.com/watch?v=mrzc8jhcZsw>

⁶ Остров везения. Фильм 1. Тренеры. 2012.

URL:<https://www.youtube.com/watch?v=3B7Emv8WxPQ&t=301s>

⁷ Остров везения. Фильм 2. Ветераны. 2012.

URL:<https://www.youtube.com/watch?v=G7Fwy8XvZHc>

⁸ Edelman R. Serious Fun. A History of Spectator Sports in the USSR. New York, 1993. 286 p

дослідженням радянського та пострадянського спорту, також слід відзначити роботи Дугласа Брімсона¹ – письменника, що спеціалізується на тематиці футбольного хуліганства і причинах цього явища. Слід відзначити також і роботи Аксея Вараняна² – відомого радянського футбольного журналіста та спеціаліста зі статистики. Його роботи слід віднести до пострадянської групам.

Щоправда, у всіх наведених працях ідеться про історію розвитку фанатського руху у Європі та на теренах Радянського Союзу, а про розвиток та особливості формування фанатської субкультури на території України майже не згадується.

Задля того, аби розглянути, як розвивався і змінювався фанатський рух в незалежній Україні, довелося звернутися до офіційних сайтів футбольних фанатів³, де містяться статті, які надають можливість дослідити дане питання.

Також у роботі використано такі праці як: стаття Е. А. Левіна «Футбол как феномен общественно-политической жизни в современном мире»⁴. У даній статті розглянуто взаємодію футболу, як масового спорту та соціального феномена, з політичною сферою суспільства. Розібраний ряд прикладів з історії та сучасності, які доводять двосторонній характер цього зв'язку. Важливою для розуміння поведінки фанатів на матчах є стаття Ю. Л. Троицького, А. В. Павлова «Субкультура футбольных фанатов и практика угроз: ментальные дискурсивные и поведенческие стратегии»⁵. У статті розглядаються різні аспекти субкультури футбольних фанатів як потенційної

¹ Брімсон Д. Фанаты Санкт-Петербург, 2005. 266 с.

² Варанян А. Летопись советского футбола 1936-73 гг. // Спорт-Экспресс. 2003-2016 гг. / Электронный ресурс: URL: <http://padabum.com/d.php?id=85454>

³ Український ультрас-портал // Электронный ресурс: URL: <http://ultras.org.ua>

⁴ Левин Е.А. Футбол как феномен общественно-политической жизни в современном мире. // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. 2015. № 2 (92). С. 98-101. / Электронный ресурс: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/futbol-kak-fenomen-obschestvenno-politicheskoy-zhizni-v-sovremennom-mire/viewer>

⁵ Троицкий Ю.Л., Павлов А.В. Субкультура футбольных фанатов и практика угроз: ментальные дискурсивные и поведенческие стратегии. // Вестник Томского государственного университета Культурология и искусствоведение. 2018. № 32. С. 56-63. / Электронный ресурс: URL: http://journals.tsu.ru/uploads/import/1786/files/2222-0836_i32_p055.pdf

загрози. Аналізуються ментальні, дискурсивні та поведінкові установки фанатів, які можуть сприйматися як такі, що являють небезпеку для суспільства. Також коротко висвітлюються існуючі в сучасних дослідженнях класифікації фанатів і особливості їх (само)репрезентації в медіапросторі.

Хотілося б також виділити статтю А. С. Колмикова «Культурные особенности движения «ультрас»: мировые и украинские реалии»¹. Стаття характеризує фанатський футбольний рух як особливий феномен культури. Аналізується соціальна стратифікація учасників руху. Характеризуються особливі риси італійських і британських фанатів, їх об'єднання ультрас та історія їх розвитку. Зображено виникнення і взаємовплив між українських фанатських угруповань, їх ставлення до суспільства і політичної ситуації на початку XXI століття.

Для того аби розібратися як події 2014-го року в Україні, а саме анексія Криму та розгортання конфлікту на Сході України вплинули на фанатський рух в країні слід поглиблено розглянути причини і наслідки цих подій. Задля цього я звернувся до статей: Ю. Шведа², А. Колодій³. Також мною були розглянуті праці Г. Перепелиці⁴ та П. Гай-Нижника⁵. Праці цих дослідників відносяться до української групи джерел.

Слід зазначити, що метод усної історії є актуальним для фіксації подій сучасної історії. Про важливість цього методу йдеться у роботах відомих іноземних та українських істориків таких як: Алессандро Портеллі⁶, Оксани Кісь⁷.

¹ Колмыков А.С. Культурные особенности движения «ультра»: мировые и украинские реалии. // Харьковская государственная академия культуры. 2016. №2(10). С. 166-170. /Електронний ресурс: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnye-osobennosti-dvizheniya-ultras-mirovye-i-ukrainskie-realii/viewer>

² Шведа Ю. «Революція гідності» в контексті загальної теорії соціальних революцій // Агора. Революція відбулася: що дали? 2014. Вип. 13. – С. 5–14.

³ Колодій А. Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування // Агора. Революція відбулася: що дали? 2014. Вип. 13. С. 22-36.

⁴ Перепелиця Г. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ, 2015. – 880 с.

⁵ Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ, 2017. 332 с.

⁶ Портелли А. Особенности устной истории. /Хрестоматия по устной истории / Под ред. М. Лоскутовой., Санкт-Петербург, 2003. С. 32-51.

⁷ Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади // Україна Модерна. 2006 Т. 11. С. 7 - 21.

Сучасні дослідження показують, що, крім інтересу до таких традиційних напрямів як економічна, політична історія і інші сфери історичного знання, увагу вчених все більше зосереджується на інших нових і перспективних напрямках, до яких відноситься «історія спорту» або «спортивна історія».

В українській історичній науці спорт був виключений з об'єктів серйозних історичних досліджень, в той час як він був серйозним фактором масового впливу на культурне, внутрішнє і зовнішньополітичне життя країни. Недостача глибоких наукових досліджень з історії спорту, в тому числі футболу, призводить до обмеженості його вивчення, як суто закритого інституту, не віднесеного до соціально-політичного контексту суспільного розвитку країни, в той час, як, наприклад, такий наймасовіший вид спорту як футбол займає за рівнем інтересу з боку суспільства одне з провідних місць. У зв'язку з цим вивчення розвитку футболу на сучасному етапі має суспільно-політичну актуальність і практичну значимість.

Також наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше у вітчизняній історіографії проводиться комплексне дослідження виступів футбольної збірної України саме як соціокультурного феномену в сучасному суспільстві. Увага автора зосереджується не тільки на функціях футболу в рекреаційній культурі, а й в консолідуєчий вплив виступів збірної для українського населення.

Структура дипломної роботи обумовлена темою та завданнями дослідження. Робота складається із вступу, двох розділів та висновків, а також списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ I. ІСТОРІЯ ВИСТУПІВ ЗБІРНОЇ УКРАЇНИ З ФУТБОЛУ 1990-х – 2010-х рр. НАЦІОНАЛЬНА ЗБІРНА ЯК ЧИННИК ОБ'ЄДНАННЯ СУСПІЛЬСТВА.

У цьому розділі міститься інформація про перші кроки збірної України з футболу, детально розглянуто головні успіхи та невдачі національної команди у кваліфікаціях на міжнародні турніри. Також зроблено спробу прослідкувати вплив політико-ідеологічної складової футболу на українське суспільство.

1.1. Становлення національної збірної України з футболу. Виступи національної команди у кваліфікаціях міжнародних турнірів. Головні успіхи та невдачі.

На початку 90-х років ХХ ст. ціла хвиля талановитих, але недооцінених молодих гравців зі Сходу потрапила до Західної Європи. Вони походили з Радянського Союзу, держави яку на той час охопили процеси, що в майбутньому спричинили її розпад.

Країни – колишні члени Союзу поступово відкрили свою національну ідентичність і після великої кількості політичних потрясінь, почали відокремлюватися від апарату центральної влади та культурного простору, які довгий час єднали їх між собою в монолітну державу під назвою Радянський Союз. Така нестабільність політичної системи призвела також до серйозних спортивних наслідків – розвалу свого часу дуже стабільного, опікуваного державою і грізного для суперників радянського футболу.

Розпад радянського чемпіонату був лише питанням часу, адже у 1990 році приймати участь в турнірі відмовилися команди із Грузії, незабаром - команди з Литви та інших балтійських республік. Перші розмови про створення власної збірної та чемпіонату з футболу в Україні розпочалися у 1990 році. Всесоюзна федерація футболу все ж намагалася знайти

компроміси. Одним з таких було рішення створити збірну СНД. Штучно створена збірна проіснувала короткий час та зіграла лише три офіційних матчі на Євро-1992 року. Збірна СНД була перехідним етапом, адже згодом після турніру було створено дванадцять національних збірних.

Все ж суспільна думка була на боці розвитку власного футболу. Згодом у березні 1991 року було створено Федерацію футболу України, яка до проголошення Акту Незалежності України підпорядковувалася Москві. Після оголошення про незалежність Радою федерації було прийнято рішення про те, що¹:

- Федерація футболу самостійна організація, яка не входить до складу федерацій інших країн;
- Федерація зобов'язується захищати права футболістів та тренерів;
- Федерація зобов'язується дотримуватися міжнародних норм і прав людини незалежно від національності і віросповідання;
- Федерація зобов'язується слідувати цілям і принципам ФІФА та УЄФА;

Було оголошено рішення про вихід із складу Федерації футболу СРСР. Першим президентом ФФУ було обрано В. М. Баннікова.

Почалася плідна праця, було прийнято рішення провести перший чемпіонат незалежної України восени 1992 року. На меті стояло створення власної національної збірної. Це був важливий крок для самоідентифікації українських футболістів, які виявили бажання представляти Україну на міжнародній арені. 29 квітня 1992 року – день коли збірна провела свій перший в історії незалежної України матч, суперником стала збірна Угорщини. Звісно ж організувати матч було досить проблематично, через складну економічну ситуацію в країні і загалом низьку платоспроможність українського суспільства. Саме тому у матчі не змогли взяти участь українські гравці, що виступали за кордоном: В. Чанов, І. Заваров, О. Беланов

¹ Заява Ради федерації від 13 грудня 1991 року. Електронний ресурс. URL: <https://uaf.ua/about-ffu/history>

та інші. Члени команди неодноразово відмічали, що підготовка до першого матчу відбувалася нашвидкуруч. Гравці не співали гімн перед матчем та в них навіть не було власного комплекту форми. З приводу того, чому не співали гімн перед грою, Сергій Ковалець – один з безпосередніх учасників того історичного матчу зазначав: «Слів не знали. Це все було так швидко і не зрозуміло, що буде далі¹». Хоча матч і закінчився поразкою збірної України з рахунком 1: 3, на те були свої причини. По-перше, українці не змогли задіяти всіх своїх провідних виконавців, а по-друге, збірна Угорщини була більш зіграною та досвідченою. Головне на чому необхідно акцентувати це те, що цей матч був не так важливий в плані результату, він мав велике значення, як перший крок на шляху самоідентифікації українського суспільства.

Першим значним турніром у відборі до якого брала участь українська збірна, стало Євро-1996 року, але через нестабільність результатів, що спричинило постійну зміну тренерів, команда не змогла кваліфікуватися до фінальної стадії турніру. Загалом у період з 1992 по 1996 роки у збірній було змінено багато тренерів. У цей час команду встигли потренувати: Віктор Прокопенко, Микола Павлов, Олег Базилевич, Анатолій Коньков та Йозеф Сабо.

Після того як команда не кваліфікувалася на Євро, було прийнято рішення про повернення до керма збірної Йозефа Сабо, який вже був тренером збірної у 1994 році. Тож до відбору на ЧС-1998 року команду готував саме Сабо. Протягом усього відбіркового циклу збірна демонструвала доволі яскравий і результативний футбол, який подобався вболівальникам. Колектив Сабо до останнього нав'язував гідну боротьбу німецькій збірній за вихід на мундіаль із першого місця доволі непростій групи. Але німці також демонстрували результативний футбол і майже не

¹ Первый матч и первый гол сборной Украины. Экскурс в историю. Интерв'ю Сергія Ковальця програмі «ПроФутбол», канал 2+2. 0:41 с. Електронний ресурс: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eLZTnf4CpDk>

втрачали залікових пунктів, що і дозволило їм змістити синьо-жовтих з першого місця.

Таким чином українцям потрібно було пройти через плей-офф, де їх суперником була збірна Хорватії. У виїзному матчі синьо-жовті поступилися із рахунком 2: 0, але залишалися доволі непогані шанси виправити ситуацію у домашній грі. Гра і правда складалася для українців досить добре - спочатку забив Шевченко, а трохи згодом Косовський. Але гол останнього був відмінений через начебто офсайд. Згодом стало зрозуміло, що рефері помилився, а український колектив пропустив від хорватів і матч закінчився з рахунком 1: 1, результат, який не дозволив збірній України потрапити на ЧС-1998 року. Згодом учасники матчу згадували про події цього матчу, Йозеф Сабо заявив, що технічний директор української збірної намагався дізнатися у суді, чому відмінили гол і у кого був офсайд у даному епізоді? На що зрозумілої відповіді не отримав¹. Слід відмітити, що після матчу хорвати з повагою відзивалися про українську команду, Звонімір Бобан відмітив, що українці провели досить багато небезпечних атак, що спантеличило хорватських гравців і якби не суддівське рішення, то навряд чи вони б змогли переломити хід гри, а Мірослав Блажевіч заявив, що він шкодує про те, що така збірна не потрапила на Чемпіонат світу і відмітив, що коли дізнався про те, що за путівку на ЧС доведеться зіграти з Україною, то злякався².

Можна резюмувати, що саме цей відбірний цикл приніс перші серйозні успіхи для збірної. І хоча загалом досягти цілі не вдалося, але збірна гучно заявила про себе на увесь світ.

Новим викликом для команди Йозефа Сабо став відбір на Євро-2000 року. Команда потрапила у досить непросту групу із дійсними на той час Чемпіонами світу – Францією. Безумовно, найбільш довгоочікуваними і цікавими для уболівальників збірної України стали поєдинки проти росіян, які називалися «гра століття». Ще б пак, перемога однієї зі сторін могла

¹ Команда №1. Топ-25 памятных матчей сборной. №9. Украина — Хорватия — 1:1. 2017. Електронний ресурс: URL: <https://zbirna.com/post/top-25-pamyatnyh-matchej-sbornoj-9-ukraina-horvatiya-1-1-video>:

² Там само.

означати не тільки три очки, але і символізували перевагу в економіці, рівні життя і спорті. Незадовго до матчу відчувалася напруга. Вболівальники як одних, так і інших не сумнівались в перемозі своїх улюбленців. На передматчевій прес-конференції тренера збірної України Йозефа Сабо запитали про те, чи згоден він з тим, що цей матч називають «грою століття». Тренер наголосив на тому, що це перебільшення, звісно, ця гра дуже важлива, але не важливіша за інші¹. Гра закінчилася з рахунком 3: 2, українці у принциповому матчі здобули перемогу і отримали до свого доробку три очки.

У підсумку, перед останнім матчем відбіркового циклу наша команда потрапила в скрутне становище: перемога над росіянами в Москві вивела б Україну на перше місце, нічия давала право на «стикові» матчі, а поразка означала крах.

Московський матч переможця не виявив – 1: 1. У підсумку українці посіли друге місце. У російській пресі ж після матчу відзначали, що їх збірна домінувала упродовж всього поєдинку, створила набагато більше небезпечних моментів, але Шевченко як справжній майстер створив гол в той момент, коли його зовсім не чекали².

Тепер збірну України очікували матчі плей-офф із збірною Словенії. Уболівальники від результатів жеребкування перебували у захваті, гравці, тренери і футболісти ввічливо згадували про прогрес словенського футболу але всі розуміли, що наша збірна фаворит. Всі розуміли, що проти Словенії гратиме те саме золоте покоління «Динамо» Лобановського, яке перемагало «Арсенал» та «Барселону» і грало у півфіналі Ліги Чемпіонів. Олександр Головка – центральний захисник збірної у тому матчі говорив про те, що всім було очевидно, що Словенія слабша за Україну, адже наші гравці постійно грають у Лізі Чемпіонів, а також вона сильніша індивідуально³.

¹ Волобуев М. Сабо готується к важному матчу, а не к «ігре века» // Спорт-Экспресс. 1998. 5 сент. С. 3.

² Матвеев А. Россияне пребывают в шоке,... украинцы благодарят Филимонова // Спорт-Экспресс. 1999. № 233. 11 окт. С. 12.

³ Документальний проєкт каналу 2+2 Україна «Словенія 1999 рік». 2015.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GtFLnaYljfY>

Перший матч у Люблянi через прикру помилку українського голкіпера – Шовковського закінчився перемогою господарів поля. Потім Шовковський пояснював, що хотів вибити м'яч уздовж бокової лінії але на в'язкому полі поїхала опорна нога¹.

Гра-відповідь відбулася 17 листопада у Києві, за раптово зимової погоди. Вболівальники, незважаючи на сильний снігопад прийшли підтримати збірну. Крана готувалася до справжнього свята, на трибунах стадіону в той вечір зібралося понад 70 тис. уболівальників – вони були впевнені, що свято відбудеться. Гра складалася досить не просто і закінчилася з рахунком 1: 1. Дорога на Євро для української команди була закрита. 70 тис. вболівальників були розчаровані таким результатом, а Леонід Буряк на післяматчевій прес-конференції сказав, що відбулась трагедія².

Через незадовільні результати, недосягнення поставлених цілей і звісно ж постійний тиск, що чинився на тренера – Сабо покинув пост головного тренера національної команди. Однак на довго місце не лишилося вакантним. Зважаючи на чудові результати столичного «Динамо», федерацією було прийнято рішення запросити на пост тренера Валерія Васильовича Лобановського, який прийняв рішення суміщати роботу в клубі та збірній. Для нього це не було великою проблемою, адже кістяк національної команди складали гравці столичного колективу, а він як ніхто знав їх можливості. Сабо про призначення Лобановського говорив: «я вважаю, що біля керма збірної повинен стати Валерій Лобановський. Ми не маємо права не скористатися його унікальним досвідом і тренерським талантом³».

Перед Лобановським стояли високі задачі, головною було вивести збірну на ЧС – 2002 року. Після успіхів з «Динамо» на міжнародній арені ні в

¹ Документальний проект каналу 2+2 Україна Шовковський. Всегда первый. 2017.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=z4ALg33XeYk>

² Документальний проект каналу 2+2 Україна «Словенія 1999 рік». 2015.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=GtFLnaYljfY>

³ Команда №1. Сабо уволили и снова назначили. Эксклюзивные факты из истории сборной Украины. 2018. Електронний ресурс: URL: <https://zbirna.com/post/sabo-uvolili-i-snova-naznachili-eksklyuzivnye-fakty-iz-istorii-sbornoj-ukrainy>

кого не виникало сумнівів, що Валерію Васильовичу вдасться вивести українців на їх перший мундіаль. Протягом усього відбірного циклу команда не показувала впевненої гри, але у результаті змогла посісти друге місце, яке вже вкотре означало, що українцям доведеться долати раунд плей-офф.

Волею жеребу синьо-жовтим дістався найскладніший суперник – Німеччина.

Перший матч українці грали на Олімпійському, того вечора матч відвідало дуже багато людей, стадіон був переповнений не дивлячись на досить суворі погодні умови. Всі безперечно розуміли, що німці сильніші за багатьма показниками, а що ми могли запропонувати у відповідь? Була надія на тактичний геній Лобановського та на те, що гравцям вдасться втілити його задум на полі. В чому ніхто не сумнівався, так це в підтримці команди, вона у той вечір була на висоті. Це була справжня домашня атмосфера, на трибунах уболівальники вивішали банер з написом «Вы – Боги. Мы – Ваши дети. Покажите, на что вы способны¹». Домашній матч закінчився з рахунком 1: 1 і залишалися досить не погані шанси на позитивний результат у виїзному матчі, який відбувався у Дортмунді. Але на своєму полі німці вирішили долю матчу у першій чверті. Загалом матч закінчився з рахунком 4: 1, що означало лише одне – Україна знову не їде на Чемпіонат світу.

Після цього циклу Лобановський змушений був покинути пост тренера збірної через незадовільний стан здоров'я. Новим керманічем збірної призначили Леоніда Буряка. Він готував команду до нового виклику, яким став відбір на Євро – 2004 року. Загалом цей відбір команда провела жахливо. Із позитивних моментів можна виділити лише гру із греками у Києві, де наша збірна виявилася сильнішою за майбутніх чемпіонів Європи. Але все ж відбірковий етап було провалено. Команда не показала бажаного результату і, не виправдавши сподівань уболівальників, завершила відбір на

¹ Остров везения. Фильм 4. Болельщики. 2012. хв. 17:41.

Електронний ресурс: URL:<https://www.youtube.com/watch?v=cTv7ATIWWMM>

третьому місці, не потрапивши навіть у стикові матчі. Невдовзі Буряк покинув пост тренера збірної.

Почалися серйозні розмови щодо того, аби запросити до збірної іноземного тренера. Федерація розглядала такий варіант, але все ж знайшла інший вихід. У вересні 2003 року Олега Блохіна було представлено в якості головного тренера збірної, а той в свою чергу зробив сенсаційну заяву і пообіцяв вивести збірну на чемпіонат світу з першого місця.

Заява Блохіна сприймалася як необдуманий жарт. Група, від складу якої паморочилося у голові – Данія, Туреччина та Греція – дійсний чемпіон Європи. Українці могли передчасно виконати завдання, якби за два тури до закінчення циклу перемогли на виїзді грузинів, але сталася нічия. Але Данія і Туреччина також поділили очки, а це означало, що задача виконана – ми їдемо на Чемпіонат світу. Це був незабутній вечір – мить, коли вся країна плакала від щастя.

Дев'ять місяців країна була в очікуванні грандіозного турніру, на команду покладалися великі сподівання. Хоча результати контрольних матчів не давали приводу для радості. Як говорив сам Блохін, що результат в цих матчах був не головним, треба було переглянути велику кількість гравців, щоб зрозуміти на кого можна розраховувати¹. І ось настали ті надзвичайно щасливі і довгоочікувані дні чемпіонату світу. Всього лише 17 днів, але яких? Дома, у барах, на площах, на одинці, у невеликій компанії чи у багатотисячній фан-зоні, кожен вболівальник всім серцем переживав за команду. Ми подолали груповий етап, далі у героїчному матчі імені Шовковського перемогли швейцарців та потрапили у чвертьфінал. Вболівальники говорили, що це не випадковість і збірна доведе це у матчі з італійцями. Врешті-решт ми програли майбутнім Чемпіонам світу, ця поразка була передбачуваною і логічною, адже італійці на тому мундіалі демонстрували футбол дуже високого рівня. Олег Блохін згодом говорив, що

¹ Вацко Light. Блохін — конфликти на ЧМ-2006, Шевченко и Милевский в халате. Часть 2. 2019. хв. 32:10. Електронний ресурс: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=f89dQXBJCwg>

чвертьфінал був максимумом для тієї збірної, через колосальні проблеми із складом, велику кількість травмованих гравців¹. Олег Гусєв, який безпосередньо грав на турнірі і забив вирішальний пенальті у післяматчевій серії у ворота Швейцарії у інтерв'ю заявляв, що після перемоги у важкому матчі над швейцарцями у всіх була ейфорія, а на матч з італійцями не вистачило емоцій, команда вірила у перемогу і мала гарні моменти, але була емоційно виснаженою². Після закінчення чемпіонату хотілося стерти собі пам'ять і пережити ці емоції ще раз.

Розчарування чекало на нас вже зовсім скоро. Невихід на Євро – 2008, згодом мінімальна поразка у плей-офф наступного чемпіонату світу. 0: 1 від греків у Донецьку, хоча протягом відбору команда під орудою Олексія Михайличенка демонструвала доволі непоганий футбол і у принциповій боротьбі зі збірною Хорватії за друге місце, отримала можливість грати у плей-офф, на своєму шляху здобувши вольову перемогу над збірною Англії з рахунком 1: 0. У плей-офф жереб звів нас з греками, суперник здавався прохідним. Але перший матч в Афінах переможця не виявив – 0: 0, а домашній матч українці програли. І вже в котре у своїй історії не потрапили на турнір через раунд плей-офф. Такий результат став великим розчаруванням для фанатів та й гравці розуміли, що для багатьох з них це був останній шанс зіграти на Чемпіонаті світу. Мабуть кожен уболівальник пам'ятає той розпач і сльози на обличчі Шевченка після фінального свистка у Донецьку. На той час він був близький до завершення кар'єри і розумів, що це був шанс, яким, на жаль, не вдалося скористатися.

Момент, який словами не опишеш – Україна і Польща господарі Євро – 2012 року. В Україні розпочався справжній футбольний бум, почалася підготовка до грандіозного футбольного свята. Вперше фінальна частина турніру проводилася у країнах Східної Європи. Бути країною господаркою

¹ Футбол 24. Блохин: 1/4 фінала на ЧМ-2006 было максимумом для сборной Украины. 2014. Електронний ресурс:

URL: https://football24.ua/ru/blohin_14_finala_na_chm2006_bylo_maksimumom_dlja_sbornoj_ukrainy_n208697/

² Вацко Light. Гусєв — о гаях, инстаграме и отношении к Шахтеру. 2020 хв. 58:38. Електронний ресурс:

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zoCPJ4OYWjE>

великого міжнародного турніру - надзвичайна відповідальність. Україна йшла на величезний ризик, але як згодом стало зрозуміло – ризик був повністю виправданим.

Євро-2012 – шанс на весь світ заявити про себе, покращити імідж країни на міжнародній арені. Адже до цього турніру зазвичай у світі спорту Україну знали лише завдячуючи Андрію Шевченко та братам Кличкам. Тим паче за турніром мали спостерігати мільйони людей з різних куточків світу.

Проведення футбольного турніру дозволило б Україні вирішити багато насущних проблем, таких як:

1. Економічні – залучення іноземних інвестицій, розвиток бізнесу, туризму, інфраструктури в цілому;
2. Зовнішньополітичні – шанс покращити імідж на міжнародній арені та зробити помітний крок на шляху євроінтеграції;
3. Внутрішньополітичні – можливість об'єднання країни, утвердження української національної ідеї, покращення внутрішнього іміджу держави;
4. Спортивної сфери – піднесення престижу українського спорту, використання побудованих спортивних споруд для розвитку масового спорту;

Для проведення чемпіонату потрібно було докласти неймовірних зусиль. Завдяки Євро-2012 Україна отримала п'ять реконструйованих аеропортів, дороги, інфраструктуру європейського рівня. Звісно ж будувалися і спортивні об'єкти: стадіон у Донецьку «Донбас Арена» був побудований першим; також він був першим стадіоном еліт-класу у Східній Європі. Донецький стадіон був одним із найгарніших на турнірі. Також у Львові була зведена «Арена Львів». Стадіон «Металіст» у Харкові реконструювали до потрібного рівня, а наймасштабнішим і найбільш дорогим був проект реконструкції столичного «Олімпійського», який прийняв фінальний матч турніру.

Європейські ЗМІ незадовго до початку Євро попереджали про поганий стан доріг, завищені ціни на проживання, говорили про українських фанів як про уболівальників з не найкращою репутацією¹. А вийшло навпаки – всі, хто відвідав нашу країну, побачили безліч позитиву, отримали масу задоволення не лише від виступу своїх улюблених команд, а не в останню чергу від атмосфери, яка панувала протягом всього турніру. Фанати, які відвідали нашу країну зрозуміли, що Україна дружня і безпечна країна з самобутньою культурою, гарним кліматом і зручним розташуванням.

Збірна України на цьому турнірі потрапила у дуже непросту групу разом з Францією, Англією та Швецією. Перший матч Україна грала зі Швецією. Цей матч став бенефісом Андрія Шевченка – 36-річний форвард, для якого домашнє Євро стало гарним завершенням видатної футбольної кар'єри, зробив дубль у цьому матчі. Це була битва двох лідерів, двох легендарних форвардів - Шевченка та Ібрагімовича. І в цій гольовій перестрілці українець святкував перемогу.

Другий матч українці грали із французами в Донецьку. Матч із французами приймала «Донбас Арена» і саме про стадіон та поле найбільше писали після поєдинку. Це була боротьба зі стихією. Вже у дебюті арбітр зупинив матч через надзвичайні погодні умови. Мало хто вірив, що поєдинок відновлять, адже затримка була майже 1 година. Але сучасна дренажна система «Донбас Арени» витримала і матч поновили. Але після паузи упевнено перемогли французи з рахунком 2:0. Все ж рано було засмучуватись залишався ще один матч з англійцями. У разі перемоги Україна потрапляла в раунд плей-офф. Але суддівська помилка в матчі з англійцями призвела до невиходу збірної в плей-офф і грандіозного скандалу. Суддя не зарахував чистий гол Марко Девича. В той момент кожен уболівальник на стадіоні чи біля екрану телевізора подумав, яким же несправедливим може бути футбол. І хоча збірній не вдалося подолати

¹ Фільм о подготовке сборной Украины к Евро 2012. 2012. Електронний ресурс: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fmNVgLYqFY>

груповий етап, але все ж вона залишила після себе гарне враження і подарувала фанатам безліч незабутніх емоцій.

У фіналі ж турніру на «Олімпійському» у Києві зустрілися збірні Іспанії та Італії. Іспанці, не залишивши суперникові жодних шансів, перемогли з рахунком 4:0. Це було футбольне шаленство, переповнені вулиці столиці, аншлаг на «Олімпійському», а завершувалося футбольне свято на вулицях нічного Києва під акомпанемент феєрверків.

Чемпіонат допоміг згуртувати Україну, люди отримали позитивні емоції від справжнього футбольного свята. Синьо-жовті прапори майоріли і в Донецьку, і в Севастополі, і у Львові. А жовта футболка української збірної стала найпопулярнішим одягом для людей всіх вікових категорій.

Тоді ми ще не знали, як боляче буде через півтора роки. Купуйте квитки у Бразилію, ми на Чемпіонаті світу – усі ми так думали, коли у першому матчі плей-офф перемогли французів. Але це був урок на все життя – 0:3 на виїзді, французи просто знищили українську збірну на полі.

Михайло Фоменко залишився головним тренером, Україна продовжила грати виключно на результат і такий футбол насторожував, критикували обережно, адже результат був і навіть ті поразки, яких збірна зазнала у відборі на Євро – 2016 не вплинули на психологічний стан гравців¹. І знову не обійшлося без стикових матчів, де збірна, як і у 1999 році, зустрічалася зі словенцями. Артем Федецький говорив, що ті поразки, які були у відборі – це теж досвід і навіть після поразок команда залишалася в гарному моральному настрої. Команда не впала духом і домовилася перенести той запал у матчі плей-офф².

Згадуючи події 1999 року, стає ясно, що для України матчі із словенцями були дуже принциповими. Тому що всі розуміли, що не можна допустити повторення сценарію тих матчів.

¹ Путь к ЕВРО-2016. Квалификация сборной Украины. 2015. хв. 20:07. Електронний ресурс:
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PLnn1VAXG6E>

² Путь к ЕВРО-2016. Квалификация сборной Украины. 2015. хв. 20:40. Електронний ресурс:
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PLnn1VAXG6E>

У першому матчі плей-офф українці показали клас і не без проблем перемогли словенців. Федецький згадував, що наша збірна була сильнішою і по потенціалу і по виконавцям і всі розуміли, що Словенія - це ще один бар'єр, який потрібно було здолати. Після перемоги 2:0 у Львові Україна здійснила поїздку до Словенії. Залишалось зробити останній крок і забронювати своє місце у фінальній частині Євро.

Звісно ж Фоменко, гравці і вболівальники розуміли, що у Франції легко не буде. Великі надії покладали на лідерів збірної Андрія Ярмоленка та Євгена Коноплянку. Михайло Фоменко наголошував, що ці гравці важливі у тактичному плані і вони є головною силою в атаці національної команди, адже вони можуть взяти на себе гру, обіграти на дриблінгу¹. На цих гравців було покладено завдання заповнити порожнечу після того, як Шевченко закінчив кар'єру у збірній. Андрій Шевченко щоправда також відправився у Францію з командою, але у новій для себе ролі – помічника тренера.

Безпосередньо на Євро збірна зіграла зі збірними Німеччини, Північної Ірландії та Польщі відповідно. Євген Хачеріді характеризував, що збірна Німеччини - чемпіон Світу і тут якісь слова зайві, Польща також міцна команда, де всі гравці грають у європейських лігах.

Перший матч українська збірна програла німцям 2:0, другий несподівано програла Північній Ірландії, у третьому матчі програшем полякам збірна безславно закінчила свій виступ на чемпіонаті. За три поєдинки групового етапу збірна України не набрала жодного залікового очка, не забила жодного гола і за цим показником стала гіршою на чемпіонаті.

Виступ української команди став розчаруванням не лише для самих гравців і тренерського штабу, він став розчаруванням для всіх вболівальників збірної України. Після такого невдалого виступу головний тренер Михайло Фоменко зі своїм тренерським штабом подав у відставку. Новим головним

¹ Путь к ЕВРО-2016. Квалификация сборной Украины. 2015. хв. 21:44. Електронний ресурс:
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PLm1VAXG6E>

тренером було призначено Андрія Миколайовича Шевченка. Його тренерський штаб було сформовано з італійських спеціалістів, які багато років працювали у італійській Серії А, також в його штаб увійшов легендарний український воротар Олександр Шовковський, який працює з воротарями збірної.

Відбір на ЧС – 2018 року збірна провалила, що виглядало некритично, адже лунали заяви про те, що до Росії вона все одно не поїде. Інша справа – кваліфікація на Євро – 2020, перед початком якої Шевченко у стилі Блохіна заявив: « У мене стоїть задача і я знаю, що ми вийдемо, я впевнений, що ми вийдемо¹». Ці слова започаткували великі успіхи збірної. 2019 – рік абсолютного триумфу України. Серед її досягнень історичний рік без поразок, в її колекції перемога над найкращою командою континенту і в перше за часи незалежності пряма путівка на Євро. Андрій Шевченко заявив, що вважає цей результат перемогою всього українського футболу². 2019-й не віщував українській команді легкого життя, адже невихід на Чемпіонат світу не вивітрив з пам'яті навіть вдалий підсумок Ліги Націй. У відборі на великий турнір для Шевченка та його команди це був другий, імовірно останній шанс. Голова Української асоціації футболу (УАФ) Андрій Павелко говорив, що після невиходу на ЧС його критикували і вимагали звільнити Шевченка, але йому було надано шанс, яким тренер скористався. На ньому була велика відповідальність і він її виправдав поставивши збірній яскравий футбол на який приходять повні стадіони уболівальників³.

Синьо-жовті не одразу закохали уболівальників у свій футбол, у команди поступово вимальовувалася гра. Неодноразово доводилося страждати і битися за своє, бувало результат виривався на морально-вольових і це була показова ілюстрація того, що з жагою до перемог у

¹ ПРОФУТБОЛ Digital. От Блохина до Шевченко: какой мы помним сборную Украины в разные времена. 2019. хв. 4:34. Електронний ресурс: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZB1oQnf8H6g>

² Триумфальный отбор сборной Украины на Евро-2020: исторический год команды Шевченко. 2019. хв. 0:25. Електронний ресурс: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sLnBFyulHC8>

³ Триумфальный отбор сборной Украины на Евро-2020: исторический год команды Шевченко. 2019. хв. 0:45. Електронний ресурс: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sLnBFyulHC8>

українців повний порядок. Ігор Пластун (захисник збірної) зазначив, що на його думку ключовим матчем у кваліфікації став матч у Люксембургу, де збірна вважалася фаворитом, але гра складалася не на користь українців. Але на останніх хвиликах матчу українці вирвали перемогу, що не дозволило їм втратити впевненість у своїх силах¹. Можливо, за рахунок везіння й результат був на користь нашої збірної. У лобових іграх кваліфікації синьо-жовті перемогли кожного свого прямого конкурента, що і стало ключем до першого місця у групі за підсумком кваліфікації. Захисник українців Сергій Кривцов зазначив, що після переможного матчу з прямим конкурентом – Сербією (5:0) з'явилася впевненість у власних силах, хлопці зрозуміли, що немає непереможних суперників². Збірна не лише досягала бажаного результату, а ще й майже завжди демонструвала фірмову гру. Футбольний світ дізнався, що таке непідробний почерк української збірної. Позитивні результати збірної також відзначив легендарний український тренер Мирон Богданович Маркевич: «Футбол комбінаційний, що подобається глядачам, м'яч внизу, багато праці, самовіддачі, що звичайно дало свій результат. Це серйозна тренерська робота, головного тренера та його помічників. Шевченко змінив менталітет гравців – вони повірили в себе»³. Андреа Мальдера – помічник Шевченка сказав: «Ми хочемо показати Європі, що Україна – це не просто країна на карті, ми хочемо грати у футбол і перемагати»⁴. Перемога над Португалією стала апогеєм успіху, але не менш важливо те, що загалом у відборі не було не обов'язкових і прикрих втрат, синьо-жовті завжди брали свої очки. Один з лідерів національної команди – Андрій П'ятов – відмітив, що команда отримала стабільність, національна збірна в першу чергу повинна бути стабільною⁵, не можна не погодитися з думкою Андрія, адже не одноразово нашій збірній не вистачало саме

¹ Там само, хв. 1:36.

² Там само, хв. 2:25.

³ Там само, хв.. 2:50.

⁴ Триумфальный отбор сборной Украины на Евро-2020: исторический год команды Шевченко. 2019. хв. 3:35. Електронний ресурс: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sLnBFyulHC8>

⁵ Там само, хв.. 4:00.

стабільності у грі для досягнення потрібного результату. Також помітно, що українська команда остаточно позбулася залежності від здавалося незамінних Ярмоленка і Коноплянки. Нинішнє покоління – це збірна особистостей, а не одного лідера. У злагодженому футбольному оркестрі кожен успішно відіграє відведену йому рол, яка у потрібний момент запросто може перетілитися на лідерську.

Найголовніший здобуток збірної за цей рік – це любов кожного уболівальника. Своїми виступами команда дала уболівальникам привід для гордості, а самі гравці заслужено стали героями футбольної нації. Безпосередньо Шевченко після закінчення кваліфікації відзначив: «Я дуже радий як ми провели кваліфікацію, радий, що у команди є своє обличчя, є колектив не просто футболістів, які виходять і грають, а однодумців, які виходять і б'ються за країну та результат¹». Попереду у команди Шевченка етап, який точно буде важливішим, є сподівання на те, що ще успішнішим. На Євро уболівальники чекають результату, аби знову переживати ті надзвичайно яскраві і емоційні моменти, коли серця мільйонів уболівальників по всій країні б'ються в унісон.

1.2. Політико-ідеологічна складова футболу як фактор впливу на українське суспільство.

Слід визнати, що футбол – один із найпопулярніших видів спорту за всю історію людства. Це гра мільйонів, а її шанувальники є на всіх континентах. Футбол не просто гра, футбол – це феномен, що безумовно має вагомий вплив на соціально-політичні та економічні перетворення в Україні та у світі в цілому. Футбольний матч може слугувати приводом до війни, прикладом чого може бути, наприклад, «футбольна війна» між Сальвадором та Гондурасом², сербсько-хорватський конфлікт³. Також можна привести приклади, коли футбол ставав приводом до припинення війни: перемир'я у

¹ Там само, хв. 5:48.

² Харитонов Д.В. Футбольные войны. Харків.: Фолио, 2007. с. 50.

³ Андреев М. Балканский вулкан // Команда, 27.09.2007. с. 15.

Кот д'Івуарі і та Ліберії¹ через те, що у цей час відбувалися матчі національних збірних цих країн. Футбол може бути приводом економічного підйому – економічне диво у Німеччині², чи економічного занепаду – країни Латинської Америки³.

Футбол завжди відігравав важливу роль для суспільства. Один із найяскравіших прикладів за часи незалежності України ролі футболу для суспільства є літо 2006-го року. Для суспільства воно було досить неоднозначним через нестабільність політичної ситуації, та згодом принесло багато радісних емоцій. Приводом став дебют збірної України на ЧС у Німеччині. Важливість позитивного виступу національної команди неможливо переоцінити не лише у сенсі спортивного підйому, а і політичному. Адже успіхи українців на міжнародній арені об'єднали людей і українські політики хоча б на короткий час стали звичайними вболівальниками, забувши про політичні суперечки.

В Україні завжди актуальною була проблема Заходу і Сходу, а успіхи збірної на Чемпіонаті світу сприяли тому, що люди по всій країні згадали, що вони перш за все українці, а не мешканці Заходу чи Сходу країни, що стало приводом до єднання суспільства. Також необхідно відзначити, що у збірній цієї проблеми не було, адже Олегу Блохіну вдалося створити позитивний мікроклімат у команді, що дозволило об'єднати колектив у якому були донеччани, кияни, одесити, харків'яни та львів'яни.

Слід зазначити, що, звісно, проблему єднання Заходу і Сходу завдяки лише футболу не вирішити. Футбол можна використовувати як один з інструментів для урегулювання даної проблеми. Перш за все в країні слід провести багато реформ для покращення соціально-економічної ситуації у суспільстві. Загалом спорт і зокрема футбол слід використовувати як

¹ Андреев М. Ордена и виллы во время гражданской войны // Команда, 29.11.2007. с. 15.

² Великие сборные // Футбол. 2006. № 6.

³ Футбол и экономика: прямое и косвенное влияние // Электронный ресурс:
URL: <http://www.management.com.ua/blog/48>

можливість для об'єднання регіонів, для підвищення патріотизму, самоідентифікації суспільства.

Необхідно відзначити, що політика має певний вплив на спорт, а останній, зокрема футбол, так само має вплив на політичні процеси. Тобто цей вплив є двостороннім.

Після подій 2014 року в Україні вплив політики на футбол став максимально помітним. І хоч як не намагалися футбольні чиновники говорити про те, що футбол поза політикою але у цей безумовно складний період для в цілому спорту, стало зрозуміло, що гра стала більш політизованою, як і українське суспільство в цілому. Прикро визнавати те, що у цей період роль спортивного принципу відійшла на другий план, а політичні процеси, що відбувалися в Україні, почали значною мірою впливати на долю гравців, команд, міжнародних турнірів.

Протиборство України з Росією, беручи до уваги період незалежності України, було актуальним завжди. Перманентні суперечки відбувалися на політичній арені, у інформаційному середовищі та з точки зору ідеології. Всі ці моменти можна пояснити наявністю певних історичних факторів: наявність спільного кордону, економічні зв'язки, обумовлені географічною близькістю країн, наявність спільної історії через те, що українські землі певний період часу перебували у складі Росії, що спричинило певну культурну близькість. Піком протиборства двох країн стали події 2014 року, а саме анексія Кримського півострову та провокація Росією збройного конфлікту на Сході України.

Футбол в Україні у той час знаходився у розквіті, це було зумовлено тим, що основну роль у ньому відігравали олігархи та політично вмотивовані люди. Найсильніші команди тих років такі як: «Динамо», «Дніпро», «Шахтар», «Металіст» чи «Чорноморець» знаходилися у руках місцевих олігархів і до подій 2014 року мали стабільне фінансування. Та, на жаль, події, що відбувалися в Україні безпосередньо вплинули на футбол і спорт в

цілому. Не лише у плані погіршення фінансування, а і у плані політичного впливу на футбол.

Можна навести багато прикладів щодо того, як політичний конфлікт, що розпочався у 2014 році вплинув на сучасний український футбол, ось деякі з них:

1. Перехід на той момент основного центрального захисника збірної України Я. Ракицького у стан пітерського «Зеніту» – одного з найсильніших клубів чемпіонату Росії, головним спонсором якого є компанія «Газпром»¹.

Перехід визвав доволі бурхливу реакцію у ЗМІ та жорстоку критику у соціальних мережах і серед уболівальників. Переїзд став приводом до того, що Ярослав перестав отримувати виклики до національної команди², а згодом прийняв рішення завершити міжнародну кар'єру³.

Дана ситуація показує прямий вплив політики на футбол, адже очевидно, що невиклик Ракицького до збірної – це рішення, продиктоване політичною ситуацією в Україні. Адже до свого переїзду до Росії Ярослав був основним захисником національної команди і одним з її лідерів.

2. Ще одним яскравим прикладом втручання політики у футбол є рішення УЄФА про розведення українських та російських клубів та збірних під час жеребкування міжнародних турнірів під егідою УЄФА та ФІФА⁴.

Це рішення було вимушеним через конфронтацію України з Росією, воно діє і сьогодні. На мою думку, це рішення негативно впливає на футбол, а саме на спортивний принцип. Головне, що матчі українських та російських клубів завжди сприймалися, як принципові протистояння. Наприклад, зустрічі київського «Динамо» та московського «Спартака» у Лізі Чемпіонів,

¹ Офіційно: Ракицкий перешел в Зенит // ISPORT. 2019.

URL: <https://isport.ua/football/europe/798891-ofitsialno-rakitskij-pereshel-v-zenit>

² Шевченко не вызвал Ракицкого в сборную Украины на первые матчи отбора к Евро-2020 // XSPORT.ua. 2019.

URL: https://xsport.ua/football_s/news/shevchenko-ne-vyzval-rakitskogo-v-sbornuyu-ukrainy-na-pervye-matchi-otbora-k-evro-2020_1716271/

³ Ракицкий завершил карьеру в сборной Украины // ISPORT. 2019.

URL: <https://isport.ua/football/ukraine/1116877-rakitskij-zavershil-kareru-v-sbornoj-ukrainy>

⁴ Клубам з України та Росії заборонили проводити спільні матчі // захід.net. 2014.

URL: https://zaxid.net/blokpost_uyefa_n1315367

чи зустрічі національних збірних у кваліфікації до міжнародних турнірів завжди супроводжувалися великим ажіотажем і інтересом серед уболівальників. Ці протистояння завжди були насиченими, яскравими та емоційними. Звичайно ж досить прикро, через політичну ситуацію, яка склалася між країнами, футбольні шанувальники втратили можливість спостерігати за принциповими протистояннями на футбольному полі.

Але з іншого боку це рішення УЄФА є повністю виправданим, адже чиновники проаналізувавши політичну ситуацію, яка склалася між державами прийняли оптимальне рішення щоб запобігти можливих провокацій до, під час та після матчів.

3. Мабуть, все ж найяскравіший приклад – це примирення українських футбольних фанатів, яке відбулося у 2014 році. У українському чемпіонаті з самого його початку існують принципові протистояння, так звані «дербі». Найпопулярніше - між столичним «Динамо» та донецьким «Шахтарем», як протистояння двох найбільш титулованих клубів України. Також слід відзначити принципове протистояння між «Дніпром» та «Металістом» у боротьбі за бронзові медалі чемпіонату. Звісно ж, до принципового слід віднести протистояння «Шахтаря» та львівських «Карпат» – це протистояння має політико-ідеологічне забарвлення (проблема єдності Сходу і Заходу країни).

У 2014 році сталася безпрецедентна подія для всього світового руху футбольних ультрас: фанати усіх українських клубів прийняли рішення об'єднатися. Це був перший масштабний прецедент у світовій історії фанатського руху. Тож ультрас, які позиціонуються як соціально активні групи уболівальників, метою яких є не зважаючи ні на що підтримувати свою команду і робити це краще, ніж фани команди суперника, прийняли рішення примиритися. Приводом до цього стала військова агресія на Сході України та анексія Криму.

Парадоксально, але навіть фанати «Динамо» та «Шахтаря» у фінальному матчі Кубка України 2014 року перегукувалися між собою

скандуючи «Схід і Захід разом!»¹. Також можна згадати марш єдності фанатів «Дніпра» та «Металіста». Футбольні уболівальники прийняли таке найбільш правильне та вмотивоване рішення задля того, аби зберегти цілісність країни, зважаючи на зовнішній фактор (агресію Росії). Також фанати таким чином подали позитивний приклад для всього українського суспільства, показавши, що навіть принципові вороги можуть об'єднатися заради спільної мети, а саме збереження цілісності та єдності України. Також даний приклад показує, що політико-ідеологічна складова у футболі була вагоміша за безпосередньо сутність футбольного протистояння.

4. Після переходу Ракицького до пітерського «Зеніту» ця тема активно форсувалася у українських ЗМІ і багато українських футболістів та тренерів почали висловлювати свою думку щодо можливого переходу у російські футбольні клуби. Наведемо декілька прикладів:

«Я б не поїхав грати в Росію!»² – ось так відповів легендарний воротар київського «Динамо», а нині тренер збірної України Олександр Шовковський.

Роман Безус – український легіонер бельгійського «Генту» також висловив свою думку щодо даного питання сказавши, що вважає Росію агресором і не розуміє як можна туди їхати і приносити людям радість³.

Та, мабуть, найзмістовніше на дане питання відповів легендарний український тренер якому неодноразово надходили пропозиції очолити російські клуби Мирон Богданович Маркевич. Він наголосив на тому, що безумовно хотілося б, щоб футбол був поза політикою, але так не є. Також зазначив, що проти того аби футболісти чи тренери переїздили до Росії, так не має бути. Також зауважив, що не можна порівнювати звичайного заробітчанина, який їде заробляти гроші з професійним футболістом, адже

¹ НВ изучило беспрецедентный союз украинских ultras // Новое Время. 2014. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/soyuz-huliganov-cto-primirilo-ukrainskih-ultras-14.html>

² Я бы не играл в России. Шовковский прокомментировал не вызов в сборную Украины легионеров из РФ // Новое Время. 2016. URL: <https://nv.ua/sport/ja-by-ne-igrat-v-rossii-shovkovskij-prokommentiroval-nevyzov-v-sbornuju-ukrainy-legionerov-iz-rf-104589.html>

³ Роман БЕЗУС: «Россия напала и забрала Крым. Я бы туда играть не поехал» // sport.ua. 2020.

URL: <https://sport.ua/news/486615-roman-bezus-rossiya-napala-i-zabrala-krym-ya-by-tuda-igrat-ne-pochal>

футболіст знаходиться у медіа просторі, має популярність і демонструє приклад для наслідування¹.

Слід розуміти, що таких прикладів можна навести досить багато, адже ця тема досить часто підіймається в українських ЗМІ. Футболісти у таких випадках, раціонально розставляючи пріоритети, нерідко відповідають, позиціонуючись з точки зору свідомого українського громадянина, демонструючи свій патріотизм і проукраїнську позицію. Адже вони усвідомлюють, що це допоможе їм не втратити свій авторитет у суспільстві, а інколи і примножити його. Потрібно зауважити, що багато висловлювань на цю тему продиктовані суспільною позицією щодо даного питання, і футболісти та тренери як медійні особистості таким чином подають меседж в народ.

Футболісти, що висловлюють інакшу позицію щодо цього питання наражають себе на критику з боку українських спортивних ЗМІ та на осуд суспільства, що може негативно впливати на їх репутаційний фон у спортивному середовищі і професійну кар'єру.

5. Хотілося б навести приклад, коли перемогу національної футбольної збірної подають як певний політичний успіх. Сталося це після матчу кваліфікації Євро – 2020 року у якому українська збірна у домашньому матчі перемогла сербів з розгромним рахунком 5: 0. В українських ЗМІ цій перемозі надали політичного окрасу. Приводом стало те, що Сербія позиціонує себе як «братська» країна з Росією, а сербський президент Олександр Вучич у інтерв'ю підтвердив, що визнає Кримський півострів частиною Російської території².

Тож очевидно, що українське суспільство сприймає Сербію як головного союзника ворожої Росії, тим паче багато сербів повністю підтримують політику Росії по відношенню до Криму і Донбасу.

¹ Мирон Маркевич: «Я – совок. А ви – вільні» // Tribuna.com. 2018.

URL: https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/football_lemderg/1787607.html

² «Есть ли у России друг получше?» Вучич сказал, чей Крым // Газета.ру. 2019. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2019/03/30_a_12273907.shtml

Тим більше, сербські уболівальники у виїзному матчі збірної України скандували «Росія! Росія!» тим самим демонструючи свою прихильність до Росії і її політики¹.

6. Звичайно хотілося б привести у якості одного з прикладів вживання українськими фанатами пісні про Путіна: «Путін – х**ло, ла ла ла ла ла ла ла ла»². З моменту її першого виконання уболівальниками «Металіста» у 2014 році вона набула великої популярності у фанатському середовищі і стала найуживанішою піснею-лозунгом на всіх футбольних стадіонах України. На фоні складних відносин між країнами цей лозунг перетворився у політико-ідеологічний заклик. Пісня досить швидко набрала популярності і почала виконуватися не лише на футбольних аренах, і не лише футбольними уболівальниками. Вона стала певним інструментом у інформаційній війні, яка ведеться між державами. Ця на перший погляд звичайна фанатська пісня-кричалка стала настільки популярною, що перетворилася на соціально-ідеологічне явище.

Тож, цей приклад яскраво демонструє як футбол і його фанати впливають на формування самоідентичності українських громадян.

Отже, всі ці приклади яскраво демонструють, що політичні суперечки та конфлікт між Україною та Росією на фоні подій, що відбулися у 2014 році доволі сильно відображається на українському футболі. Можна виділити як позитивні, так і негативні моменти. До негативних звичайно потрібно відносити зниження фінансування, що призвело до банкрутства або пониження у класі багатьох українських футбольних клубів, таких як «Дніпро», «Металіст», «Карпати», «Металург» (Донецьк). Напружена політична ситуація в країні стала причиною того, що до команд нашого чемпіонату перестали приїздити кваліфіковані легіонери. Загалом відбулося значне погіршення рівня українського чемпіонату. Але у даній ситуації

¹ Сербія – Україна: фанати хозяев выкрикивали лозунги в поддержку России // Футбол 24. 2019. URL: https://football24.ua/ru/serbija_ukraina_fanaty_hozjaev_vykrikivali_lozungi_v_podderzhku_rossii_n570160/

² "Путин – х**ло". История создания легендарного хита от ultras Металлиста – ему сегодня 5 лет //football24.ua. 2019.

URL: https://football24.ua/ru/putin_hlo_istorija_sozdaniya_legendarnogo_hita_ot_ultras_metallista_n366841/

можна знайти і позитивні моменти. Через невелику кількість легіонерів тренерам українських команд довелося робити ставку на власних вихованців і українські фани побачили нові обличчя в українському чемпіонаті. Також ці події призвели до того, що багато українських талантів вирішили спробувати свої сили у Європі. Ці моменти позитивно вплинули на варіативність у виборі гравців для збірної України. Адже з'явилися нові талановиті гравці, які ще довго чекали б свого шансу або взагалі б ніколи його не отримали.

Відмітимо також, що футбол став більш політизованим у цей період. Спортивні ЗМІ активно публікують статі, які несуть у суспільство проукраїнський посил, а національна збірна України стала певним інструментом для ведення інформаційної війни. Адже футболісти і тренери як значущі фігури у медіа просторі часто відповідають на політичні питання несучи у суспільні маси певний меседж.

Проаналізувавши вищенаведені приклади можна з упевненістю стверджувати, що на жаль, футбол не може бути поза політикою, зважаючи на нестабільну політичну і економічну ситуацію в країні. Тож, слід зазначити, що політика і футбол пов'язані між собою і цей зв'язок простежується у обох напрямках, тобто є двостороннім.

РОЗДІЛ II. ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ФАНАТСЬКОГО РУХУ НАВКОЛО ЗБІРНОЇ УКРАЇНИ.

У цьому розділі зроблено спробу прослідкувати історія формування культури футбольного уболівання в Україні, розглянути образ українського футбольного фаната і прослідкувати формування активної суспільно-політичної позиції у фанатському середовищі.

2.1. Історія формування культури футбольного уболівання в Україні.

Рух футбольних фанів у Європі започатковується у 60-х - 70-х роках ХХ ст. Фанат, за визначенням – людина, повністю віддана своїй справі, у даному випадку - футболу. Для справжнього фаната футбол – це важлива частина життя. Головна фанатська ціль - під час матчу надати максимальну підтримку своїй улюбленій команді.

За В. Хейтмеєром, виділяють декілька груп футбольних вболівальників¹: «ситуативні глядачі» відвідують лише ті футбольні матчі, які їх цікавлять, «любители футболу» – відвідують всі матчі, і, звісно ж «футбольні фанати», які вирізняються серед інших наступним: відвідують як домашні, так і виїзні матчі, обізнані у правилах футболу, знають історію команди, за яку вболівають, приймають активну участь у спільній активності по підготовці та супроводженню матчів².

Д. Лекух ввів ще одну класифікацію фанатів, так званий «табелі про ранги». Він виділяє такі групи: «тапочники» – уболівають перед телевізором, «інтернет-бійці» – ті, хто сперечається про футбол в Інтернеті, «кузьмичі» – прості вболівальники, які відвідують стадіони заради видовища, не відносяться до активної частини фанатського руху, «скарфери» – найбільша група мирних уболівальників, обов'язковим атрибутом є «роза» – шарф,

¹ Саппа М.М. Футбольні фанати: соціально-психологічний портрет та ставлення до протиправних дій // Вісник Національного університету оборони України. 2012. №4 (29). С.246.

² Дихорь В. А., Буркова А.М., Гизуллина А.В. Основы психологии футбольных болельщиков: учебное пособие. Екатеринбург, 2017. С.14.

хулс – футбольні хулігани (одні називають їх «елітою двіжу», інші – покидьками), входять в невеликі групи-фірми¹, ультра – еліта «мирного крила», найбільш організована і відповідальна частина фанатського руху, відвідують усі матчі своєї команди, незалежно від ціни та відстані², вся енергія яких спрямована на організацію футбольних шоу на стадіоні³. Проте самі фанати найчастіше використовують простішу класифікацію: кузьмичі, ультрас та хулігани⁴.

На території України фанатський рух починає розвиватися в кінці 70-80-х років ХХ ст. В цей період в Україні діяли фанатські угруповання команд «Динамо» (Київ), «Металіст» (Харків), «Чорноморець» (Одеса), «Дніпро» (Дніпропетровськ), «Карпати» (Львів), «Шахтар» (Донецьк), «Зоря» (Луганськ). За радянських часів українські фанати нерідко відкрито ворогували з частиною російських. Найбільш показовим було протистояння фанів «Динамо» (Київ) та «Спартак» (Москва)⁵.

Після того як Україна стала незалежною, фанатський рух почав набирати оберти. Так, фани «Динамо», які завжди позиціонували себе як проукраїнські, мають традиційно дружні відносини з фанами ФК «Дніпро» та «Карпатами», які у свій час відстоювали ідею незалежності України⁶. В свою чергу фани ФК «Ворскла» підтримували дружні зв'язки з ФК «Шахтар», «Чорноморець» та «Металіст», які не ладнали з фанатами столичного «Динамо», а серед фанатів часто діє принцип: «Ворог мого друга – мій ворог»⁷.

¹ Фанатські війни. Київ: Спортивна редакція програми «Про Футбол», канал 2+2, 2013. хв. 9:38.

² Там само, хв. 9:20.

³ Кутоманов С.А. Культурно-антропологические характеристики спортивных болельщиков.// Профилактика и противодействие идеологии религиозно-политического терроризма и экстремизма в современной России: проблемы и перспективы: сборник статей по материалам Всероссийской научно-практической конференции. НИУ «БелГУ», 15 июня 2017 года / Под ред. Т.И. Липич, С.В. Резника. Белгород, 2018. С. 76-77.

⁴ Фанатські війни. Київ: Спортивна редакція програми «ПроФутбол», канал 2+2 2013 хв. 8:52.

⁵ Бримсон Д. Фанаты. Санкт-Петербург, 2005. С. 109.

⁶ Фанатські війни. Київ: Спортивна редакція програми «ПроФутбол», канал 2+2, 2013. хв. 38:45

⁷ Интервью с представителем ультрас Динамо Киев: «С нами стали считаться как с движем». Tribuna.com. Український спортивний сайт. 2012. 15 квітня/ Електронний ресурс: https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/ultras_interview/2767693.html, (Дата звертання: 10.12.2020).

Отже, можна стверджувати, що фанатський рух в Україні певною мірою поєднує експресивність італійських «ультра» і хуліганські риси англійських фанів.

2.2. Образ українського футбольного уболівальника.

У 1991 році фанатський рух в Україні дещо втрачає свою затятість через те, що після здобуття незалежності українські фанатський рух втратив одне з найзапекліших протистоянь радянського футболу – протистояння «Спартак» (Москва) – «Динамо» (Київ). Це була боротьба флагманів радянського футболу і не останню роль в ній відігравали фанати¹. Але у другій половині 1990-х фанатська боротьба відновилася вже в українському чемпіонаті.

Не можна не виділити окремо історію ворожнечі між фанатами «Металіста» та «Дніпра»: на думку харківських фанів, в останньому Чемпіонаті СРСР «Дніпро» навмисно програв матч супернику «Металіста», щоб команда з Харкова вилетіла з Вищої Ліги².

Розповсюдженими в часи незалежності були й конфлікти фанатів з правоохоронними органами. Фанати «Динамо» брали участь у заворушеннях проти президенства Леоніда Кучми у 2001 році. В тих сутичках фанати активно билися з поліцією. Цей випадок можна вважати одним з перших проявів активної громадянської і політичної позиції футбольних «ультрас». Після цього інциденту проблема футбольного хуліганства почала більше висвітлюватися в ЗМІ³.

Після 2005-го року до України доходить нова хвиля футбольного уболівання. Точно визначитися з часом появи фанатського руху в Україні дуже не просто, тому що у кожного клубу своя дата заснування фан-руху.

¹ Бримсон Д. Фанаты. Санкт-Петербург, 2005. С. 109.

² Фанатські війни. Київ: Спортивна редакція програми «ПроФутбол», канал 2+2, 2013. хв. 16:16.

³ Бримсон Д. Фанаты. Санкт-Петербург, 2005. С. 109-110.

Типовий фанат 1990-х - 2000-х – це людина, яка вживала алкоголь, носила скінхедський одяг. Це можна пов'язати з тим, що той час набував популярності фільм про англійських фанів «Хулігани зеленої вулиці» і молоді українські фани намагалися копіювати їх стиль. Але згодом все змінюється – серед частини молоді починає популяризуватися здоровий спосіб життя, вводяться правила, які забороняють вживати алкоголь на секторах. Але бували фанати не сприймали нові правила вболівання. Деякі представники старшого покоління також не сприймали й нові атрибути вболівання ультрас. Так, один із фанатів «Динамо» виступає проти барабанів та мегафонів, бо «раніше без мегафонів заряджали»¹.

Потрапити у фанатський рух цього часу досить не просто, зазвичай приймають молодих хлопців старше 16-ти років². В той час звичним було добиратися на матчі на попутках, або попроситися на потяг без квитка, тому що не всі клуби могли собі дозволити виділити автобуси для фанатів. Щоб мати змогу відвідувати матчі, потрібно було заробляти гроші, тому майже всі фанати десь працювали. Це на стадіоні вони «ультрас», а у повсякденному житті це могли бути люди зовсім різного соціального статусу, які працювали на найрізноманітніших роботах від водія до директора банку³.

Важливо також відмітити, що ультрас – це аж ніяк не назва самого угруповання. Це поняття загальніше. В середині одного клубу може бути декілька груп фанів. Такі групи називаються «фірмами». Це пов'язано з тим, що люди вболівають по-різному і сповідують різні принципи, тому вони не об'єднуються в одну велику групу. Але конфліктів між різними фірмами одного клубу майже ніколи не траплялося. Адже вони були об'єднані любов'ю до однієї команди, а ще в них були спільні «вороги» – фанати ворожих команд.

¹ Інтерв'ю з представником київського Динамо // Український ультрас-портал. 2012. 6 червня / Електронний ресурс: <http://ultras.org.ua/01284.html>, (Дата звертання: 11.12.2020).

² Інтерв'ю з одним з лідерів київського ультрас-угруповання U'27 // Український ультрас портал. 2008. 9 квітня / Електронний ресурс: <http://ultras.org.ua/00165.html>, (Дата звертання: 11.12.2020).

³ Ультрас: переворот їхнього світу // ФК Динамо Київ. Сайт вболівальників клубу. 17 вересня / Електронний ресурс: <https://1927.kiev.ua/news/view/36170>, (Дата звертання: 11.12.2020).

Але є моменти, коли навіть фірми різних клубів об'єднуються і забувають про клубні вподобання. Ці моменти – це матчі збірної. Коли грає національна команда, лідери різних фірм об'єднуються, вони на час забувають, хто за який клуб вболіває. В цей момент вони в першу чергу українці і це їх об'єднує. Гра збірної – момент максимальної єдності суспільства.

Ще одна спільна річ – взаємини фанатів зі своїм футбольним клубом. Звичайно, відносини можуть бути різними, від конфліктних до дружніх. Найчастіше головна причина незадоволення фанатів - це політика керівництва клубів. Але чисто юридично фанати не мають ніякого відношення до клубу, на відміну від Німеччини, де ніхто, крім уболівальників, не має права володіти більшою частиною акцій клубу. Фактично за таких умов клуб належить уболівальникам¹.

Отже, справжні ультрас з'являються в Україні в середині 2000-х років. Це здебільшого молоді люди, які відрізняються як рівнем освіти, так і різноманіттям професій – від двірника до депутата. Зазвичай, вони підтримують здоровий спосіб життя. Їхніми характерними рисами є любов до футболу і всебічна та палка підтримка свого клубу. Іноді між угрупованнями ультрас різних клубів виникають протистояння.

2.3. Конфронтація із силовими структурами як причина фанатського об'єднання.

Хотілося б зазначити ще один чинник, який, на мою думку, сприяв об'єднанню футбольної громади по всій Україні. Це ставлення фанатів до правоохоронних органів². Конфліктні ситуації з поліцією виникали часто, але не завжди ініціаторами конфліктів та бійок були фанати; відомо багато

¹ Рух футбольних фанатів в Україні. Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень. Офіційне інтернет-представництво. / Електронний ресурс: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1569/> , (Дата звертання 11.12.2020).

² Футбольные фанаты. Зроблено в Україні // Центр исследований социальных перспектив Донбасса. Информационное агентство «Остров» / Електронний ресурс: <https://www.ostro.org/articles/article-132365/>, (Дата звертання: 13.12.2020).

випадків, коли силовики перевищували свої повноваження, у результаті чого виникали сутички, в яких по одну сторону могли перебувати навіть фанати ворогуючих клубів. Мабуть, найяскравішим прикладом перевищення службових повноважень є сумнозвісна масова бійка фанатів столичного «Динамо» та «Нафтовика» з Охтирки з міліцією та спецпідрозділом «Беркут» 19 квітня 2008 р¹. Не можна визначитися однозначно, хто винуватий у тому, що сутички виникають, адже фанати часто проносять на стадіони піротехніку використання якої заборонено, а спецпідрозділи поліції досить часто застосовують фізичну силу у випадках, які цього не потребують.

Задля підвищення кваліфікації українських силовиків перед домашнім Євро-2012 для них було випущено посібник щодо виконання обов'язків під час масових заходів, зокрема чемпіонату Європи. Більшу частину інформації у посібнику приділено саме футбольним фанатам, зокрема їх історії та соціально-психологічним особливостям². Але у посібнику було зазначено, що фанатами у сутичках часто використовується така зброя як: палиці, бити, арматура, пляшки, кастети³. Це зовсім не так, адже у фанатів існують негласні правила і одне з таких - не використовувати зброю під час бійок⁴; щоб пересвідчитися у цьому можна переглянути безліч відео в Інтернеті, де перед тим, як битися, обидві сторони підіймають руки до гори – це є демонстрація того, що у жодного немає нічого забороненого⁵. Навіть після найбільшої в українському футболі сутички у Охтирці 2008 р. ніхто з фанатів не став інвалідом⁶. Адже існує ще одне фанатське правило – не добивати

¹ Самая грандиозная драка в украинском футболе — признание фаната Динамо о поездке в Ахтырку // Факти. ICTV. Офіційний сайт. 2016. 30 листопада / Електронний ресурс: <https://fakty.com.ua/ru/sport/20161130-najgrandioznisha-bijka-v-ukrayinskomu-futboliodkrovennya-fanata-dynamo-pro-poyizdku-v-ohtyrku/>, (Дата звертання: 13.12.2020).

² Психологічна робота з особовим складом сил охорони правопорядку щодо виконання службово-бойових завдань під час організації та проведення міжнародних великомасштабних спортивно-масових заходів. Навчальний посібник/ І. І. Приходько, О. В. Тімченко, С. Т. Полторак та ін. Харків, 2013. С. 30 – 75.

³ Там само, С.51.

⁴ Фанатські війни. Київ: Спортивна редакція програми «ПроФутбол», канал 2+2, 2013. хв. 14:05.

⁵ Драка фанатов Динамо (Київ) vs ЦСКА (Київ). – 2014. – 28 декаб. / Електронний ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=XeRspYSMB0>, (Дата звертання: 13.12.2020).

⁶ Самая грандиозная драка в украинском футболе — признание фаната Динамо о поездке в Ахтырку // Факти. ICTV. Офіційний сайт. 2016. 30 листопада / Електронний ресурс: <https://fakty.com.ua/ru/sport/20161130-najgrandioznisha-bijka-v-ukrayinskomu-futboliodkrovennya-fanata-dynamo-pro-poyizdku-v-ohtyrku/>, (Дата звертання: 13.12.2020).

суперника, який лежить на землі, адже наступного разу можна опинитися на його місці. Більше того - зазвичай після сутичок опоненти допомагають один одному підвестися та навіть можуть дати гроші на дорогу додому.

Найбільше, що мене здивувало – це те, що у посібнику вказано, що такі бійки, як у Охтирці, є невід’ємною складовою сучасного футболу, а фанати є ядром агресії¹. На мою думку це не так, тому що, по-перше, таких бійок, як в Охтирці, за всю історію незалежності було не так і багато, а по друге, бійки – це складова частина радше навколофутбольної культури, як правило, вони відбуваються за містом і не завжди мають пряме відношення до матчів на стадіоні.

В посібнику також наведено думки теоретиків футбольного хуліганізму, які досліджували цю тему і намагалися пояснити таку поведінку як соціально-психологічне явище. Однією з найперших є досить дивна думка психолога Гаррінгтона, який однією з причин насилля називає індивідуальні патології².

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що, одним з найголовніших чинників об’єднання футбольних фанів стала наявність спільного ворога, якому протистояли пліч-о-пліч багато років. Цей ворог – силові структури.

Отже, зародження фанатського руху в Україні розпочалося у 70-80 роках ХХ ст. – трохи пізніше ніж у Європі. Спочатку еталонним для українських уболівальників був стиль уболівання англійських «хуліганів», а вже в ХХІ ст. фани починають наслідувати емоційний стиль італійських «ультрас». В Україні в 1990-х-2000-х рр. діють різноманітні фанатські угруповання. За історію свого існування між ними були як дружні стосунки, так і справжня ворожнеча.

2.4. Активна участь ультрас у Євромайдані та Революції Гідності.

¹ Психологічна робота з особовим складом сил охорони правопорядку щодо виконання службово-бойових завдань під час організації та проведення міжнародних великомасштабних спортивно-масових заходів. Навчальний посібник / І. І. Приходько, О. В. Тімченко, С. Т. Полторака та ін. Харків, 2013 С.52, С.55.

² Там само, С.56.

Кардинально змінилася ситуація, коли почалася Революції Гідності. Її події стали рушійною силою до початку масових змін в Україні. До цього були спроби об'єднання українських ультрас: проти спільного ворога, проти несправедливості чи заради підтримки незалежності України. Це свідчить про готовність футбольних фанатів до об'єднання в скрутну хвилину для країни, заради її незалежності. Незважаючи на всі протистояння і ворожнечі, які існували між ультрас угрупованнями різних клубів до 2013 року, між ними було й багато спільного. По-перше, у всіх ультрас був спільний ворог – міліція. І якщо на початку 2000-х років саме футбольні фанати своїми хуліганськими вчинками були ініціаторами сутичок з силовиками, то в останнє десятиліття дедалі складніше знайти справжнього винуватця таких подій. Дуже часто правоохоронні органи відверто перевищували свої повноваження.

Таким чином, напередодні подій на Майдані фанати були повністю підготовлені до припинення ворожнечі, протистояння та можливого об'єднання в разі справжньої загрози життю та свободі українських громадян.

Слід зауважити, що багато фанатів виказували активну громадянську позицію під час подій Революції Гідності. А спонукало їх до виходу на Майдан те, що вони були невдоволені владою тогочасного президента – Віктора Януковича, насамперед через те, що в них завжди були конфлікти з правоохоронцями, про що я вже згадував. Фанати неодноразово висловлювали свою позицію щодо потреби реформування правоохоронних органів¹. Але влада не звертала на це жодної уваги. Фанатами столичного клубу навіть було знято фільм «Останній аргумент», в якому ультрас доводять неправомірність дій міліції².

¹ Малий Т. Про фанатів без фанатизму // Zahid.net. Перше аналітичне інтернет-видання Львова. - 2014. - 10 березня / Електронний ресурс: <https://zaxid.net/pro-fanativ-bez-fanatizmu-n1304278> , (Дата звертання: 13.12.2020).

² Останній аргумент / Реж.Є.Щелкунов. Київ, 2011. 66 хв.

Ще в 2011 році відбувся неприємний інцидент між фанами «Динамо» та поліцією. Суть конфлікту була в тому, що ультра столичного клубу вигадали образливу кричалку про тогочасного президента України Віктора Януковича¹. Згодом їх підтримало фанатське угруповання «Карпат». Цей момент можна вважати відкритим актом невдоволення тогочасною владою в країні.

Важливо відзначити, що рух українських «ультрас» зазвичай ніколи не був політизованим. Тобто вони ніколи не підтримували жодного політичного руху чи окремого політичного діяча².

На мою думку, однією із причин виходу фанатів на Майдани у різних містах України є їх любов до власного міста, яку вони проявляли, вболіваючи за футбольний клуб який його представляв. Це було радше проявом своєрідного місцевого патріотизму, який вони зазвичай проявляли на футбольних матчах. Але ситуація змінилася, що спонукало фанатів по всій країні виходити на Майдани і відстоювати позицію народу.

На мою думку, саме ці фактори сприяли тому, що фанати почали масово виходити на вулиці своїх міст і відкрито заявляти про свою позицію; вже у перші дні Майдану лідери фанатського руху «Динамо» на офіційному сайті закликали всіх охочих долучатися і виходити на протести для того, щоб захистити активістів. Першими, хто вийшов, були звичайно ж фанати столичного клубу через те. На початкових етапах на Майдані також були присутні фанати дружніх «Карпат» і «Дніпра». Але це не означало, що не було підтримки від «ворожих» фанатських угруповань. З усієї України на Майдан почали з'їжджатися небайдужі фанати «Шахтаря», «Металіста», «Ворскли» та багатьох інших команд. Мобілізувалися всі фанати. Вони почали виходити на місцеві Майдани в Полтаві, Харкові, Дніпрі.

¹ Фанов «Динамо» прессуют за «Спасибо жителям Донбасса...» // LB.ua. Українське інтернет-видання «Лівий берег». 2011. 1 вересня / Електронний ресурс: https://lb.ua/sport/2011/09/01/113000_fanov_dinamo_pressuyut_zh_spas.html, (Дата звертання: 13.12.2020).

² Там, само.

Фанати відігравали важливу роль на Майдані, адже в них вже був досить великий досвід у протистояннях з силовими структурами. Головною їх цілю було захистити тих, хто мирно протестував. Авжеж вони були готові дати опір в разі сутичок, яких було дуже багато.

Фанати дійсно відіграли важливу роль під час Майдану. Показавши активну громадську позицію та бажання до дій, вони перші вийшли на захист протестувальників від «Беркуту» та весь час були на передовій під час протистоянь. Найбільше їхній вплив відчувався саме на початкових етапах Революції, коли необхідно було організовувати людей.

2.5. Феномен примирення українських фанів.

Українські ультрас – соціальна група, яка має свою політичну позицію і зазвичай доволі агресивно і безкомпромісно її відстоює. Зазвичай ці угруповання дотримуються ультраправих, радикальних націоналістичних поглядів.

У розпалі сутичок на Майдані відбулася знакова подія для українського фанатського руху. За даними ультрас «Металіста», того ж 19 січня було підписано фанатське перемир'я. Сам процес перемовин, зважаючи на події навколо, тривав недовго¹. До того ж, з самого початку Майдану можна сказати, що між фанатськими угрупованнями вже діяв мир, але негласно.

Для світового руху «ультра» ця подія була знакова і досить унікальна, адже це був перший відомий факт, коли фанати примирилися між собою. На думку приходить ще один приклад, коли у 2013 року в Туреччині фанати трьох столичних клубів «Бешикташ», «Фенербахче» та «Галатасарай» об'єдналися на ґрунті протестів проти влади. Але їх союз не був довгостроковим².

¹ Мирошніченко Е. Інтерв'ю с членом самой грозной группировки Харькова: « Я пошел на войну, пока все боялись выйти на улицу» // 057. ua. Сайт города Харькова. 2019. 17 мая / Електронний ресурс: <https://www.057.ua/news/2395873/a-posel-na-voynu-poka-vse-boalis-vyiti-na-ulicu-intervu-s-clenom-samoj-groznoj-fanatskoj-gruppirovki-harkova-foto>, (Дата звертання: 14.12.2020).

²Ekin Can Göksoy, Okan Yılmaz Istanbul United: A Short-Lived Experience of Agonistic Pluralism.// Football Fans, Rivalry and Cooperation. Edited by Christian Brandt, Fabian Hertel, Sean Huddleston. Routledge, 2017. P.172.

Перемир'я українських фанів включало такі пункти, які суворо забороняли:

- всі елементи «міського», тобто спонтанного і не договірною навколо футболу;
- заволодіння банерами, шарфами та іншими фанатськими атрибутами опонентів;
- образливі банери, заряди на адресу один одного або міст-опонентів, команд-опонентів;
- створення графіті з образами команд і рухів-опонентів, піар в Інтернеті існуючих подібних графіті, а також будь-яка графіті-війна між фанатськими рухами.

Також запроваджувався жорсткий контроль:

- на трибунах з метою не допустити появи шарфів з образами команд-опонентів, а також спалення шарфів команд-опонентів;
- за виключенням будь-яких конфліктних ситуацій з простими вболівальниками (не фанатами) команд-опонентів як на виїзних, так і на домашніх матчах¹.

Футбольні фанати проявили себе в першу чергу як справжні українці, вважаючи, що «продовжувати будь-які протистояння між собою – це злочин, який зіграє проти нас же самих і в підсумку тільки погіршить сьогоденню ситуацію в суспільстві»².

Окрім зовнішніх причин об'єднання, була й внутрішня причина, зумовлена ідеологією фанатського руху. Справа в тім, що насправді між українськими ультрас ніколи не існувало високого «градуса» ненависті. Виключенням слугує лише протистояння вболівальників «Дніпра» та «Металіста»³.

¹ Українські ультрас оголошують перемир'я // Український ультрас-портал. 2014. 22 лютого / Електронний ресурс: <http://ultras.org.ua/01372.html>, (Дата звертання: 14.12.2020).

² Там, само.

³ Фанатські війни. Київ: Спортивна редакція програми «ПроФутбол», канал 2+2, 2013. хв. 16:04.

Перемир'я дійсне і досі. Абсолютно всі розуміють, що тих протистоянь, які були між ультрас до Майдану, вже ніколи не буде. Адже уявити будь-який серйозний конфлікт з тими, з ким пліч-о-пліч боронили незалежність України, просто неможливо.

Отже, підписанням цього перемир'я ультрас показали всім українцям, що у важкий час потрібно забути всі конфлікти та об'єднатися навколо спільної мети – захисту України та її майбутнього. Безумовно, це перемир'я не було несподіваним, раптовим, передумови до нього з'явилися ще до Майдану.

Євромайдан став лише початком боротьби за зміни в Україні. Майже одразу після його закінчення почалися конфлікти в Криму та на Сході України. І тут ультрас не лишилися осторонь. Майже одразу багато хто з них вирушив боронити цілісність України.

Серед наукових публікацій, які зачіпають питання участі ультрас у бойових діях на сході України, можна виділити наступні напрямки досліджень: вивчення передумов виникнення та розвитку російсько-української війни в монографії Г.Перепелиці «Україна – Росія: війна в умовах співіснування»¹, П.Гай-Нижника «Росія проти України (1990 – 2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення»²); опис героїчних вчинків українських воїнів міститься також в розвідці колективу авторів «Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014 – 2016)»³.

В АТО можна було зустріти небайдужих фанатів майже всіх українських футбольних клубів. Один із ультрас «Металісту» розповів, що навіть окремі фанати московського «Спартака» та «ЦСКА» воювали на боці України⁴. Мабуть, найчисленнішим за кількістю представників різних

¹ Перепелиця Г. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ, 2015. 880 с.

² Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ, 2017. – 332 с.

³ Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / Під ред. І.Руснака. Київ, 2017. 162 с.

⁴ Мирошниченко Е. Интервью с членом самой грозной группировки Харькова: « Я пошел на войну, пока все боялись выйти на улицу» // 057. ua. Сайт города Харькова. – 2019. – 17 мая / Электронный ресурс: :

фанатських угруповань був батальйон «Азов». Цікавим є те, що по суті він був міліцейським батальйоном, але «він був заснований добрими хлопцями»¹. Також фанати були і в інших добровольчих батальйонах, таких як, наприклад, «Айдар», «Правий сектор», «Донбас» та інші. Дехто пішов служити в Збройні сили України.

Серед ультрас було дуже багато волонтерів, які допомагали різними способами. Проводили благодійні акції, аукціони, а всі зібрані гроші витрачали на закупівлю самого необхідного для бійців, які знаходилися на передовій.

Отже, як і під час Майдану, футбольні фанати першими вийшли на захист України від ворога. В окопах ультрас почали зближатися ще більше за наявності спільного ворога. Знову-таки, вони відіграли дуже важливу роль саме на початковому етапі війни, оскільки були серед перших добровольців, хто відважився боронити цілісність України.

Також слід говорити про те, що велика кількість активних учасників фан руху зрештою залишила стадіон і вибрала для себе інший шлях. Хтось пішов у бізнес, хтось у політику, хтось досі боронить цілісність України. Також не можна не погодитися, що через складну економічну ситуацію та епідемію Covid-19 рівень футболу в Україні значно погіршився і відвідуваність стадіонів серйозно знизилася. Та і взаємини з поліцією змінилися на краще, цьому сприяло перемир'я, укладене ще в часи Майдану.

Змінилося певною мірою й ставлення простих людей до ультрас. До Революції Гідності їх найчастіше сприймали як тих, хто влаштовує бійки, після Майдану – нерідко, як тих, хто першими став на захист України.

Отже, можна сказати, що рух ультрас після Майдану сильно змінився. В певному сенсі він подорослішав, фанати зрозуміли, що внутрішня ворожнеча наразі не на часі, коли є могутній ворог ззовні. Багато фанатів

<https://www.057.ua/news/2395873/a-posel-na-voynu-poka-vse-boalis-vyjti-na-ulicu-intervu-s-clenom-samoj-groznoj-fanatskoj-gruppirovki-harkova-foto>, (Дата звертання: 14.12.2020).

¹ Красинский В. Больше чем игра: как футбольные фанаты воюют на Донбассе // Theinsider.ua. 2015. 13 жовтня / Електронний ресурс: <http://www.theinsider.ua/politics/561ce45236f88/> (Дата звертання: 14.12.2020).

змінили рід діяльності, і футбол для багатьох відійшов на другий план. Але ніхто про нього не забував, адже в вільний від військової справи час фанати все ще залишалися футбольними вболівальниками.

Проте звісно, фанати всіх українських клубів пережили важкі часи, тому очікувати активних проявів руху в тому вигляді, в якому він був раніше, не доводиться. Звичайно, всі процеси, які відбуваються в країні також мають вплив на ультрас. Перш за все вони є футбольними вболівальниками, а стан гри прямо залежить від економічного стану країни.

Таким чином, рух футбольних фанатів після Революції Гідності зазнав змін. Активна громадянська позиція та участь ультрас в Майдані та в АТО/ОСС різко змінили усталену думку суспільства, що можна відслідкувати на прикладі ЗМІ, про фанатів як розбишак і хуліганів, головною метою яких було влаштувати масові заворушення та бійки. Проте події на Майдані, а згодом і на Сході України, змінили це однобоке ставлення, адже саме ультрас одними з перших стали на захист незалежності України. Після Революції Гідності активність фанатського руху дещо занепала, а укладене в 2014 році перемир'я продовжує працювати. Проявлені в 2013 – 2019 роках мужність та стійкість, героїзм та відповідальність за долю країни, навички самоорганізації та взаємодопомоги підтверджують справжній патріотизм українських ультрас.

Висновки

У дипломній роботі було зроблено спробу прослідкувати процес впливу футболу на формування громадської позиції українського суспільства. У ході роботи було вирішено основні завдання дослідження.

Під час роботи було доведено, що футбол як соціокультурне явище має значущий вплив на формування самоідентичності українського суспільства протягом періоду незалежності України.

Також у ході роботи вдалося переконатися, що в цілому футбол є невід'ємною складовою соціально-політичних процесів в усьому світі. Не є виключенням і Україна. Український футбол завжди перебував у прямій залежності від політичної ситуації в країні, не зважаючи на те, що у медіапросторі постійно лунають заяви про те, що футбол поза політикою, адже не секрет, що український футбол знаходиться в руках української олігархії. Особливо сильно ця залежність проявилася після подій 2014-го року у Криму та на Сході України. Ці події стали причиною різкого спаду у розвитку спорту в цілому і футболу зокрема. Адже в умовах складної економічної ситуації в країні розвиток футболу відійшов на другий план.

Звичайно ж ці події вплинули на те, що футбол в Україні став занадто політизованим. Частіше за все футбол страждає від політичної залежності, що було показано на прикладах у дипломній роботі. Але в той же час відбулося зміцнення важливості ідеологічної складової у футболі.

У роботі було ще раз доведено, що футбол є грою, яка об'єднує суспільство, змушує людей забути про негаразди і бути об'єднаними однією спільною цілю заради перемоги національної команди.

Події 2014- року вплинули також і на рух футбольних уболівальників в Україні. Саме вони стали приводом до того, що фанати вирішили примиритися. Це була безпрецедентна подія для всього українського і

світового футболу. Фанати, які ще зовсім недавно знаходилися по різні сторони футбольного поля тепер були об'єднані однією цілю заради захисту своєї країни.

Фанати, які завжди мали власну політичну позицію не вагаючись, одними з перших вийшли на майдан де приймали активну участь, а згодом частина з них відправилися добровольцями на Схід України де героїчно захищали цілісність своєї країни.

На сучасному етапі футбол є певним політичним механізмом за допомогою якого можна транслювати у суспільство політичні цінності. За допомогою футболу можна керувати свідомістю великої маси людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ла-ла-ла-ла. Київ: Управління спортивних проєктів на замовлення каналу 2+2, 2014. 40 хв.
URL: <https://tv.kyivstar.ua/ua/MOVIE/59f30dcb1654533dcf04bf3b-2015-dokumentalni-j-film-la-la-la-la>
2. Останній аргумент / Реж. Є. Щелкунов. Київ, 2011. 66 хв. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=i9SA4ASNiX4>
3. Фанатські війни. Київ: Спортивна редакція програми «ПроФутбол», канал 2+2, 2013. 42 хв. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ij2aPS2EvCI>
4. Брімсон Д. Фанаты. / Под ред. А. Л. Дунаевского. Санкт-Петербург: Амфора, 2005. 266 с.
5. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: «МП Леся», 2017. 332 с.
6. Гудков Л. Идеологема «врага»: «Враги» как массовый синдром и механизм социокультурной интеграции // Образ врага / сост. Л. Гудков; ред. Н. Конрадова Москва: О-Г-И, 2005. С. 79.
7. Дихорь В. А., Буркова А.М., Гизуллина А.В. Основы психологии футбольных болельщиков: учебное пособие. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2017. 76 с.
8. Журавков А.А. Генезис субкультуры футбольных фанатов в России / Вестник МГУКИ. 2009. С. 176 – 179.
9. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади // Україна Модерна. 2006 Т. 11. С. 7 – 21.
10. Колмыкова А.С. Культурные особенности движения «ультрас»: мировые и украинские реалии // Наука. Искусство. Культура. 2016. Вып.2 С. 166 – 170.
11. Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / Упор. Т. Ковтунович, Т. Привалко. Київ: К.І.С., 2015. 320 с.

12. Перепелиця Г. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2015. 880 с.
13. Портелли А. Особенности устной истории / Хрестоматия по устной истории / Под ред. М. Лоскутовой. Санкт-Петербург: Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2003. С. 32-51.
14. Саппа М.М. Футбольні фанати: соціально-психологічний портрет та ставлення до протиправних дій // Вісник Національного університету оборони України. 2012. - №4 (29). С.246 – 249.
15. Шведа Ю. «Революція гідності» в контексті загальної теорії соціальних революцій // Агора. Революція відбулася: що далі? 2014. Вип. 13. С. 5-14.
16. Edelman R. Serious Fun. A History of Spectator Sports in the USSR. New York: Oxford University Press, 1993. 286 p.
17. Football Fans, Rivalry and Cooperation. Edited by Christian Brandt, Fabian Hertel, Sean Huddleston. Routledge, 2017. 198 p
18. Вартамян А. Летопись советского футбола 1936-73 гг. // Спорт-Экспресс. 2003-2016 гг. С.206. / Електронний ресурс: <http://padabum.com/d.php?id=85454>
19. Попытка №5 Документальный фильм телеканал Интер. 2013. URL:<https://www.youtube.com/watch?v=mrzc8jhczsw>
20. Костюк Б. Ультрас на захисті України: від Майдану – до боїв на Донбасі // Радіо Свобода. Інтернет-портал. 2018. 14 квітня / Електронний ресурс: <https://www.radiosvoboda.org/a/29166465.html>,
21. Красинский В. Больше чем игра: как футбольные фанаты воюют на Донбассе // Theinsider.ua. 2015. 13 жовтня / Електронний ресурс: <http://www.theinsider.ua/politics/561ce45236f88/>,
22. Малий Т. Про фанатів без фанатизму // Zahid.net. Перше аналітичне інтернет-видання Львова. - 2014. - 10 березня / Електронний ресурс: <https://zaxid.net/pro-fanativ-bez-fanatizmu-n1304278>,

23. Мирошниченко Е. Интервью с членом самой грозной группировки Харькова: «Я пошел на войну, пока все боялись выйти на улицу» // 057. ua. Сайт города Харькова. 2019.
24. Українські ультрас на війні // Український ультрас-портал. 2014. 17 липня / Електронний ресурс: <http://ultras.org.ua/01385.html>
25. Українські ультрас оголошують перемир'я // Український ультраспортал. 2014. 22 лютого / Електронний ресурс: <http://ultras.org.ua/01372.html>,
26. Ультрас в АТО // FANS EDGE. Новостной портал о: фанатах, драках футбольных хулиганов, ultras и обо всем, что связано с околофутболом. 2015. 18 лютого / Електронний ресурс: <https://fans-edge.info/ultras-v-ato/>
27. Футбольные фанаты. Зроблено в Україні // Центр исследований социальных перспектив Донбасса. Информационное агентство «Остров» / Електронний ресурс: <https://www.ostro.org/articles/article-132365/>
28. Великая победа Украины. Полная доминация [Електронний ресурс] // Tribuna.com. 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/editors/2474908.html>
29. Путь к ЕВРО-2016. Квалификация сборной Украины. 2015. Електронний ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=PLnn1VAXG6E>
30. ПРОФУТБОЛ Digital. От Блохина до Шевченко: какой мы помним сборную Украины в разные времена. 2019. Електронний ресурс: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZBIOQnf8H6g>
31. НВ изучило беспрецедентный союз украинских ультрас [Електронний ресурс] // Новое Время. 2014. Режим доступу до ресурсу: <https://nv.ua/ukr/ukraine/soyuz-huliganov-cto-primirilo-ukrainskih-ultras-14.html>
32. Мирон Маркевич: «Я – совок. А ви – вільні» [Електронний ресурс] // Tribuna.com. 2018. Режим доступу до ресурсу: https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/football_lemderg/1787607.html
33. Ракицкий завершил карьеру в сборной Украины [Електронний ресурс] // ISPORT. 2019. Режим доступу до ресурсу:

<https://isport.ua/football/ukraine/1116877-rakitskij-zavershil-kareru-v-sbornoj-ukrainy>

34. Сербия – Украина: фанаты хозяев выкрикивали лозунги в поддержку России [Электронный ресурс] // Футбол 24. 2019. Режим доступа до ресурсу:

https://football24.ua/ru/serbija_ukraina_fanaty_hozjaev_vykrikiv_ali_lozungi_v_podderzhku_rossii_n570160/

35. Я бы не играл в России. Шовковский прокомментировал невызов в сборную Украины легионеров из РФ [Электронный ресурс] // Новое Время. 2016. Режим доступа до ресурсу:

<https://nv.ua/sport/ja-by-ne-igral-v-rossii-shovkovskij-prokommentiroval-nevyzov-v-sbornuju-ukrainy-legionerov-iz-rf-104589.html>

36. «Есть ли у России друг получше?» Вучич сказал, чей Крым [Электронный ресурс] // Газета.ru. – 2019. – Режим доступа до ресурсу:

https://www.gazeta.ru/politics/2019/03/30_a_12273907.shtml

37. Ubi Srbina! Putin Huilo! [Электронный ресурс] Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=l1N86DPDhXY>.

38. Харитонов Д.В. Футбольные войны. Харків.: Фолио, 2007. с. 50.

39. Великие сборные // Футбол. 2006. № 6.

40. Футбол и экономика: прямое и косвенное влияние // Электронный ресурс: URL: <http://www.management.com.ua/blog/48>

41. Клубам з України та Росії заборонили проводити спільні матчі // захid.net. 2014. URL: https://zaxid.net/blokpost_uefa_n1315367

42. "Путин – х**ло". История создания легендарного хита от ultras Металлиста – ему сегодня 5 лет //football24.ua. 2019.

URL:https://football24.ua/ru/putin_hlo_istorija_sozdanija_legendarnogo_hita_ot_ultras_metallista_n366841/

43. Интервью с представителем ultras Динамо Киев: «С нами стали считаться, как с движем». Tribuna.com. Український спортивний сайт. 2012.

URL: https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/ultras_interview/2767693.html

44. Інтерв'ю з представником київського Динамо // Український ультрас-портал. 2012. 6 червня / Електронний ресурс: <http://ultras.org.ua/01284.html>
45. Інтерв'ю з одним з лідерів київського ультрас-угруповання U'27 // Український ультрас портал. 2008. 9 квітня / Електронний ресурс: <http://ultras.org.ua/00165.html>
46. _Ультрас: переворот їхнього світу // ФК Динамо Київ. Сайт вболівальників клубу. 17 вересня / Електронний ресурс: <https://1927.kiev.ua/news/view/36170>
47. Психологічна робота з особовим складом сил охорони правопорядку щодо виконання службово-бойових завдань під час організації та проведення міжнародних великомасштабних спортивно-масових заходів. Навчальний посібник/ І. І. Приходько, О. В. Тімченко, С. Т. Полторака та ін. Харків, 2013. С. 30 – 75.
48. Фанов «Динамо» пресують за «Спасибо жителям Донбасса...» // LB.ua. Українське інтернет-видання «Лівий берег». 2011. 1 вересня / URL:https://lb.ua/sport/2011/09/01/113000_fanov_dinamo_pressuyut_zh_spas.html
49. Ekin Can Göksoy, Okan Yılmaz Istanbul United: A Short-Lived Experience of Agonistic Pluralism.// Football Fans, Rivalry and Cooperation. Edited by Christian Brandt, Fabian Hertel, Sean Huddleston. Routledge, 2017. P.172.
50. Жак Рогге: «Спорт и политику разделить невозможно». [Электронный ресурс]. URL: <http://www.inopressa.ru/article/20aug2013/tagesspiegel/rogge.htm>
51. Футбол на грани войны. Как политика убивает «игру миллионов». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.aif.ru/sport/football/1360617>
52. Политический футбол. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://iamik.ru/news/zarubezhe/53270>

Резюме

Бакалаврська робота “Виступи футбольної збірної України як соціокультурний феномен в українському суспільстві 1990-х – 2010-х рр.” присвячена питанню виступів збірної України з футболу як соціокультурного феномену для українського суспільства 1990-х – 2010-х рр. Особливу увагу у ході дослідження приділено політико-ідеологічній складовій українського футболу. У роботі досліджено формування та розвиток фанатського руху в Україні.

При написанні бакалаврської роботи були використані матеріали з українських спортивних сайтів, документальні фільми та праці сучасних дослідників даного питання.

Annotation

The bachelor thesis “Performances of the national football team of Ukraine as a socio-cultural phenomenon in Ukrainian society in the 1990s - 2010s” is devoted to the performance of the Ukrainian national football team as a socio-cultural phenomenon for Ukrainian society in the 1990s – 2010s. Special attention in the study is paid to the political and ideological component of Ukrainian football. The thesis examines the formation and development of the fan movement in Ukraine. Materials from Ukrainian sports sites, documentaries and works of modern researchers on this issue were used in writing the bachelor's thesis.